

LLEISIAU O LAWR Y FFATRI / VOICES FROM THE FACTORY FLOOR

Ffatri Parson's Pickles (Tua 1951) & Ffatri Yr Optical, Cydweli (1970 – 1980)

Cyfwelai: VSW008 Sally Cybluski

Dyddiad: 26.11.13

Cyfwelydd: Susan Roberts ar ran Archif Menywod Cymru

There is an English summary at the end of the Welsh text

**00.00.30: Os chi'n gallu rhoi enw llawn i fi i ddechre. Beth yw'ch enw llawn chi?
Cyn priodi?**

Wel, cyn priodi a ar ôl priodi.
Sarah Mary Griffiths.

A wedyn 'nny ar ôl priodi, beth o'dd ych enw chi ar ôl priodi?
Sarah Mary Cybluski.

**A fel i'ch chi'n ca'l ych nabod? Ddim fel Sarah ife? Fel ych chi'n ca'l ych nabod? Fel
Sally ife?**
Fel Sally, ie.

00.01.06: Os allech chi rhoi'ch address i fi? Address fan hyn.
Seven, Plas y Môr, Burry Port (Complex).

A beth yw'ch date of birth chi? Dyddiad geni.
Nineteen Twenty One. [26/10/1921]

Ac yn October geso chi'ch geni?
Yn October.

A ble gesoch chi'ch geni wedyn?
Pencnwc, Rhydargaeau, Caerfyrddin.

**A fi'n gwbod bod fi'n gwbod yn barod, ond allwch chi weud 'tho fi beth mae'ch tad yn
neud? Pwy waith o'dd e'n neud?**
Ffarmo.

Ffarmo, yn Rhydargaeau i ddechre ife?

Ie. A 1928 dethon ni lan i Pinged, Pembre.

Pam symudoch chi te, chi'n cofio?

Achos y perchen Pencnwc, o'n nhw moyn i ni fynd o' 'na achos o'n nhw'n dod 'na eu hunen.

00.02.26: So och chi'n tenants yn Rhydargaeau a wedyn gesoch chi ffarm, wel tyddyn bach yn Pinged.

Yn Tŷ Canol, Pinged.

A buodd ych mam yn gwitho erio'd?

Naddo. O'n i'n ddeg o blant chwel.

00.02.48: Allwch chi weud 'tho fi sawl brawd a sawl wha'r o'ch chi?

Saith brawd, a tair wha'r.

O'ch chi'n deulu mowr te, llond lle.

Llond lle.

A beth am ych ysgol wedyn? Ble buoch chi yn yr ysgol wedyn?

Pan dethon ni lan i Pinged, o'n i'n mynd i ysgol Pinged. O'n i ar y ca' 'nny, chi'n gwbod te reit, yr ysgol chi'n gwbod te. O'dd hi wedi ca'l ei bildo ar.

Fel o'ch chi'n mynd i'r ysgol wedyn?

Cerdded.

00.03.25: A beth o'dd ych oedran chi'n gadel ysgol?

Wel, fourteen.

O'ch chi wedi bod yn ysgol Pinged. Buoch chi mewn ysgol arall ar ôl 'nny wedyn?

Do, cyn bod fi'n dod i Pinged, yn Rhydargaeau. Sa i'n cofio.

Yr ysgol fach yn Rhydargaeau.

Yr ysgol fach o'dd hi.

Wedyn buoch chi'n Pinged.

Dim ond saith blwydd o'd o'n i yn Rhydargaeau pan symudon ni lan i Pinged, reit. Saith mlwydd o'd. 'Y mrawd Tom, a Margaret, 'yn wha'r. O'n nhw'n mynd i'r ysgol a o'n nhw'n cario fi yn amal iawn, achos o'dd tair milltir 'da ni i gerdded i fynd i'r ysgol.

O'dd e'n bell o'dd e?

O'dd.

O'n nhw'n moyn cario chi?

O'dd dim dewish 'da nhw.

00.04.32: A wedyn ar ôl ysgol Pinged, yr ysgol fach ble buoch chi wedyn?

Cwplles i yn Ysgol Pinged.

Ethoch chi ddim i Burry Port, i'r Central?

Naddo, naddo. Ethof fi ddim i'r Central na dim yw dim.

00.04.49: A shwd o'ch chi'n teimlo ymbytu cwpla'n ysgol? O'ch chi'n hapus ne' o'ch chi'n moyn, o'ch chi'n edrych 'mla'n i gwpla?

Gatre o'n i ife. Gatre o'n i.

Pwy o'dd yn gweud 'tho chi am gwpla wedyn? O'dd ych mam ne'ch tad yn gweud, reit ma'n amser ne o'dd rhywun arall yn gweud?

O'dd 'yn Wncwl fi yn Clover, Llanpumsaint, o'n nhw moyn fi lawr 'na i sefyll. Brawd 'yn nhad o'dd e. O'n nhw'n seventy six, y ddou o' nhw. A dim plant 'da nhw chwel, a bues i lawr fan'na am 'bytu dwy flynedd. A wrth gwrs, marwon nhw wedyn 'nny a detho fi gatre. O'dd tylwyth gyda hi, o'dd e wedi marw o bla'n hi chwel, a nawr wrth gwrs, o'dd tylwyth i hi, fe gas hi'r cwblwl te reit, chi'n gwbod ar ei gôl hi te wrth gwrs ife.

00.05.57: Shwd o'ch chi'n twmlo te achos, chi'n gwbod o'ch chi, mewn ffordd wedi gadel gatre wedyn yn fourteen o'ch chi. O'dd Llanpumsaint yn bell o Pinged o'dd e? O'dd, o'dd.

O'ch chi'n gallu dod gatre ambell waith?

O'n, o'n i'n dod gatre.

Pwy mor amal o'ch chi'n dod gatre?

Wel, o'dd dim dal pryd o'n i'n dod gatre, chi'n gwbod. O'n i'n mynd nôl wedyn 'nny. O'n i'n dod yn y bore a mynd nôl yn y nos chwel. O'dd bysus yn mynd chwel.

O'dd hiraeth arnoch chi te am gatre? O'ch chi'n gweld ishe gatre?

Bach o hiraeth, achos o'n i'n ifanc chwel o'n i.

00.06.37: O'dd e ddim yn lot o fywyd ar ferch ifanc o'dd e?

Nago'dd, nago'dd. A o'dd hwnna mas, o'dd dim tŷ yn agos yn Llanpumsaint, a bob Sul o'n i'n mynd i'r cwrdd yn Caersalem, lawr yn Llanumsaint reit, mynd i'r cwrdd bob dydd Sul, Caersalem, Baptist. Ar y diwedd detho fi gatre. Wel, nawr erbyn 'nny o'n i'n eighteen. A dorrodd y rhyfel mas reit. A galwon nhw fi lan. Wrth gwrs, colliers a farmers o'n nhw'n exempt, chwel a fe geso i lle wedyn 'nny, etho fi i'r ffarm i witho yn Frongelli, Bronwydd Road, Caerfyrddin. Ethof i gwitho fan 'nny, reit. O'n i'n codi am wech o'r gloch un y bore, reit, godro'r da, reit, a wedyn o'dd e a fi yn mynd mas wedyn 'nny â'r lla'th i Gaerfyrddin, rowndo i tai, stên 'da chi, a'r cwpan fan hyn a stên 'da chi, a shwd gw mint o bwyse yn y stên chi'n gwbod te, lla'th chi'n gweld. O'n i'n mynd mas am wyth o'r gloch yn y bore, o'n i nôl bytu rhwbeth wedi doudeg, rowndo Gaerfyrddin i gyd â lla'th.

O'ch chi nôl cyn cino, wedi neud tyrn o waith.

A nôl wedyn 'nny, gorfod golchi'r pethe reit, a wedyn 'nny erbyn 'nny ar ôl, o'ch chi'n dod gatre i ga'l cino wrth gwrs, a golchi'r pethe wedyn 'nny ar 'u gôl nhw, reit. Erbyn 'nny o'dd bryd i godro y da 'to te yn y nos. A wedyn 'nny o'n i'n cwpla.

00.09.01: O'dd dim meibion 'da'r ffarmwr 'na te?

Dim ond un, o'dd e'n dod i'r 'homes'. Un o'r homes o'dd e. Crwt ifanc o'dd e.

00.09.13: O'dd e'n gwitho ar y ffarm?

O’dd e’n gwitho ar y ffarm ond o’dd e ddim yn neud llawer o ddim byd, chi’n gwbod te. Jest cymoni ymbytu’r lle a pethe fel ‘nny. Ond, o’dd e ddim yn neud beth o’ch chi’n neud.

00.09.27: Achos o’ch chi’n byw ar fferm beth bynnag o’ch chi?

O’n.

Ond o’ch chi’n gorfod mynd i ffarm arall am y ‘call up’ ‘na.

O’dd, o’dd. Y call up ceso i, o’n i’n gorfod mynd, wel etho fi i’r ffarm hyn wedyn ‘nny. O’n i exempt o’n i. Bues i ‘na bytu dwy flynedd. Bydden i wedi bod ‘na am fwy ‘na ‘nny cofiwch, reit. Fe gwmpes i lawr o’r iard a steps yn mynd lawr i’r tŷ, a fe gwmpes i, reit. A fe gwmpes i ar fy nghefen dofe, a gorffes i mynd lawr i Infirmary Caerfyrddin, o’dd dim hwnna i ga’l pyr’nny, y llall. Lawr i Infirmary Caerfyrddin.

Fel ethoch chi lawr te?

A’th e lawr â fi, reit. Mr Bevan. A o’n i ‘di torri asgwrn yn y cefen. A Mr James weles i, y doctor. A gorfes i fynd gatre dofe, gorfes i roi’r ffarm lan, reit. A mewn bytu six weeks fel ‘na, geso i alw lan ‘to reit. O’n i moyn fi..

00.10.50: Fel o’ch chi’n ca’l call up te? Beth o’dd yn digwydd? O’ch chi’n ca’l llythyr?

O’n i’n ca’l llythyr, o’n i’n ca’l llythyr.

00.10.58: Shwd o’ch chi’n twmlo pan o’ch chi’n gweld y llythyr ‘na’n dod?

Wel, o’dd dim byd i neud o’dd e, o’ch chi’n ca’l e. Wel, geso i lythyr wedyn ‘nny. O’n i wedi bod gatre wedyn ‘nny ar ‘y nghefen reit, a geso i lythyr. O’n nhw moyn i fi mynd i witho yn Morrison Hospital, cla’u te chi’n gwbod ife. O’n i ffaelu neud e achos ‘yn gefen i. Wrth gwrs, reites i nôl yn gweud chi’n gwbod, beth o’dd wedi digwydd.

00.11.36: O’dd rhywun yn dod mas i sieco te?

Nago’dd. O’dd neb yn dod mas i sieco.

O’dd papur doctor ‘da chi?

O’dd papur doctor ‘da fi chwel, o’dd papur doctor ‘da fi.

O’ch chi’n siarad am y call up ‘na, ‘na fel o’ch chi’n ca’l y call up cynta’ ife – llythyr yn dod. Achos o’ch chi gatre ar y ffarm pyr’nny, o’dd ych tad a’ch mam ife? A’ch wha’r.
Ych mam.

00.12.00: O’n nhw’n gwitho ‘na. Ble o’dd y bois te?

O’dd y bois, o’dd dou, nage, o’dd dou yn yr armi, reit, a’r lleill yn gwitho lawr ochor draw Caerfyrddin ar ffarmydd i gyd, o’n nhw’n exempt, bar dou. Gorffodd dou o’ nhw, Harri a Gwilym, gorffon nhw fynd i’r armi, reit. A o’dd Harri mas yn ffeito yn yr Eighth Army mas yn Italy. Buodd e mas ‘na am five years. Gas e’i woundo gofiwch, ond ambulance driver o’dd e mas ‘na. Chi’n gwbod dde rhywun yn ca’l lo’s nawr, injury, o’dd e’n gorfod mynd i ôl hwnna, driving ambulance. Ond am Gwilym buodd e ddim mas o’ ‘ma, chi’n gwbod te.

Chi’n gwbod o’dd y rhyfel yn dod fel ‘na, o’dd e’n meddwl bod chi gyd yn mynd, yn gwasgaru o’dd e? O’dd hwnna siwr o fod yn galed i chi o’dd e, fel teulu?

O’dd, o’dd. So eniwê wedyn ‘ny, ble o’n i?

O’ch chi wedi cael y llythyr i fynd i Morrison..

Ffaeles i fynd achos 'yn gefen i. Gatre bues i wedyn 'nny. Wel wedyn 'nny ar ôl e dod yn well reit, o'n i moyn mynd i witho i ga'l arian ife. A geso i lle yn Lammas Street, Caerfyrddin. O'dd siop, wool shop, gyda hi, reit. O'dd hi dros ei seventies yn byw, reit. A o'dd niece gyda hi, o'dd hi bant, a'i gŵr hi o'dd e'n uwch iawn. Galla i ddim â gweud 'tho chi, fel rhyw officer o rwbeth o'dd e reit. O'n nhw'n dod lawr, chi'n gwbod te, nawr and again. Ond o'n i nawr yn cla'u iddi hi, reit. A yn y prynhawn o'n i'n mynd mewn i'r siop ar ôl cla'u chi'n gwbod te, i helpu ddi mas yn y siop, chi'n gwbod te.

00.14.35: Chi o'dd yn dewish mynd fan'na wedyn? Nage call up, chi o'dd wedi?

Nage.

A shwd o'ch chi wedi clywed am y jobyn bach 'na te, fel o'ch chi'n gwbod amdano fe?

Sa i'n cofio nawr, ond geso i fe eniwê, chi'n gwbod te. A bues i 'na, wedyn 'nny, a fe gwrddes i â'r gŵr dofe. Polish. O'dd e 'di bod yn slave labour camp yn Germany, y Germans yn mynd â fe gatre, reit. A buodd e yn y labour camp, am dros tair blynedd, is bod American a'r British troops yn lando yn ochor draw. A o'n nhw, o'dd e yn Belgium gyda'r German, yn prisoner nawr, reit. A pam landon nhw dethon nhw, dethon nhw yn agos i'r camp hyn. O'dd canno'dd a canno'dd a milo'dd a milo'dd o' nhw, reit, o prisoners 'na, reit. Bob nationality, reit. French, Belgium, Dutch, Polish, all. Wel, pan landodd yna ar bwys y camp, jengodd y Germans. Gadwon nhw'r camp fel o'dd. O'n nhw ffaelu mynd â dynon gyda nhw achos o'dd gormod o ddynon eniwê. Fe ethon nhw. O'n nhw'n mynd mas yn y bore i neud gwaith dan y Germans, a'r cŵn a popeth gyda nhw gyda'r German chi'n gwbod ife, a gun chwel ife, a o'n nhw'n mynd nôl i'r camp yn y nos. Buodd dros tair blynedd gyda nhw. Wel, eniwê.

Fel ffindodd e 'i ffordd i Gaerfyrddin te?

Gaf i weud 'tho chi nawr. Landodd British a American troops a dethon nhw ar y traws y camp hyn, a o'n nhw'n gofnid nawr o ble ych chi'n dod, ble o'n i'n dod. Rhai o'dd yn dod o France o'n nhw'n ca'l mynd nôl i wledydd 'u hunen. A Belgium, o'n nhw'n ca'l mynd nôl i wledydd 'u hunen, a'r Dutch o'n nhw'n ca'l mynd nôl ar 'u hunen. Ond y Polish boys, o'n nhw ffaelu mynd nôl achos o'dd y Germans yn 'rulo' Poland, reit, ar y pryd. O'n nhw wedi mynd trw' Poland. Tair wythnos buon nhw. 1939 reit, September 1939. 'Na beth netho'r British troops, dathon nhw nôl â'r Polish troops. Dethon nhw nôl â'r Polish troops i gyd i Scotland. A fe joino nhw yr armi yn Scotland, y Polish people. O'dd Poland gyda ni chwel. O'n nhw ddim gyda'r Germans. Gyda ni. Dyna shwd a'th y wlad hyn i ryfel achos o'n nhw wedi mynd, achos o'dd y Germans wedi mynd i Poland chwel, o'n nhw. A o'dd Poland yn belongo, wel, o'n nhw'n friendly â'r wlad hyn. So dethon nhw nôl i Scotland â nhw. A joino nhw'r armi. Wel, nawr, ar ôl 'nny, ar ôl joino'r armi, o'dd rhai o'n nhw'n ffit, a rhai o' nhw ddim yn ffit o'r bois. O'dd y rhai o'dd yn ffit, o'n nhw'n gorffod mynd nawr o Scotland mas i Italy, i ffeito gyda'r British troops reit. A ffaelodd Wadic. O'dd e wedi ca'l operation fan hyn chwel. A ffaelodd e fynd eniwê reit. A o'dd y bois a'th mas o, yn y boat o Scotland, i Italy, arrivon nhw ddim 'na. A'th y boat lawr. Gas hi i fomo gyda'r Germans. Boddon nhw i gyd.

00.19.33: Beth o'dd enw'r llong, chi'n cofio?

Sa i'n gwbod. Sa i'n gwbod beth o'dd enw'r llong reit. A'th y llong lawr eniwê. Lwucus bod e ddim wedi mynd, bydde fe wedi mynd in any case. Wel, 'na beth nethon nhw wedyn 'nny, y rhai bois o'dd ar ôl reit, dod lawr â nhw o Scotland i Johnstown, Caerfyrddin, reit. O'dd Germans prisoner of war 'na, reit, yn y camp yn Johnstown. A nhw nawr yn guardo'r Germans.

00.20.09: O’dd pethe wedi troi rownd te?

Ie. Troi rownd ife. A wrth gwrs, ‘na ble gwrrdes i â fe. Wel, dim yn y camp, yn y dre cwrddes i â fe.

Love at first sight ife?

Ie.

Achos o’dd e’n fachan good looking o’dd e?

O’dd, o’dd. Buon e gyda fi, buon ni bytu fifteen months, chi’n gwbod te. A ‘sgwrs o Miss Phillips nawr, ble o’n i’n gwitho, o fan’na, chi’n gwbod te, ethof fi gatre wedyn ‘nny a fe priodes i fe. Yn February, 23rd 1946, reit. 1946. ‘Na chi. Beth alla i weud arall nawr.

00.21.01: Wel, ar ôl i chi briodi wedyn buoch chi bant am sbel dofe? Ethoch chi lan i fyw yn Scotland?

O’n i’n priodi yn February a nawr o’dd e still yn yr army. O’n i’n ca’l two pound fifty a week. ‘Na i gyd o’n i’n ca’l reit. Magu plentyn ar two pound fifty a week. Geso i plentyn wedyn ‘nny a Christmas time, o’dd e, gorfodd e mynd lan i Scotland, a o’dd e still yn ei army suit. Gorffon nhw mynd lan i Scotland i gyd. Reit, o’n i gatre gyda mam a nhad reit, o’r amser ‘na is bod hi amser Christmas, reit. Wel, fe gas e demob yn Scotland. Gas e jobyn yn y Brickyard.

Ymble o’dd hwnna wedyn?

Yn Alness. Alness yn Scotland. Wel, da’th e lawr Christmas time reit, a a’th fi nol gyda fe, a’r plentyn. A wedyn ‘nny, gas e, o’dd e’n gwitho yn y lle nawr. O’n i ‘di ca’l lle bach reit fel sieds o’n nhw, fel camp sieds reit. Sefyll fan ‘nny a o’dd lot o, camps o’n nhw, chi’n gwbod, wedi bod. A sgwrs o’dd lot o ddyinion ‘na, reit, yn byw ‘na.

00.23.00: Shwd beth o’dd y lle i fyw te? O’dd e’n olreit?

Lovely people. Scotland, lovely. O’n nhw, dynion neisach ag allech chi i ga’l. O’n nhw really, really nice people, reit. O’ch chi’n mynd i’r siop o’ch chi’n ca’l mor gymint o welcome ‘da nhw. Allech chi credu bod chi’n nabod nhw, te. So eniwê yn June dethof i nol, sa i’n cofio’r date yn June, I can’t tell you. A o’n i’n dod gatre. A fe cas e jobyn yn y Sandy Sheetmills, Llanelli, yn Pwll.

O’ch chi’n falch i ddod nôl?

O’n i’n falch. O’n i’n falch i ddod nôl chi’n gwbod ife. Wel, strangers o’n i chwel ife lan yn Scotland. Ond am y Scotch o’n nhw’n beautiful. Ma’ rhaid gweud y gwir amdany’n nhw. O’n nhw’n really wonderful people i fi eniwê. O’ch chi’n ca’l welcome ‘dan nhw. O’ch chi’n mynd i siop a chi’n gwbod te, o’n nhw yn really nice people. Wel, nawrte, dethof fi nôl yn June reit. A gas e job yn Sandy Steelworks, Sandy, Pwll, reit. A buodd e ‘na am seventeen years.

00.24.42: Beth amdano chi wedyn, gatre o’ch chi ife?

Gatre o’n i.

A ble o’ch chi’n byw?

Yn Tŷ Canol. Sori, sori, sori. Geso i tŷ bach ar bwys Church Road, reit. O’dd row, o’dd wech tŷ gyda’i gilydd.

Yn Burry Port?

Yn Burry Port. Church Road. O'dd wchch tŷ bach 'na. A dynion yn byw ynddyn nhw. A etho fi lan i weld Miss Rees, o'dd yn berchen y tŷ, reit, a ceso i'r tŷ reit. Dim ond dou rŷm o'dd e. A scullery. Reit. O's sgwrs, fe farwodd y groten chwel, cyn bod fi'n symud i Dyfatty. Y plentyn te. So bues i'n byw fan'na wedyn 'nny, reit. A buodd e'n y Steel Works yn gwitho, a ethof fi i witho yn Edwards y Cleaners yn dre. Yn Tunnel Road.

00.25.58: O'ch chi wedi bod yn rhywle cyn Edwards, o'ch chi wedi bod yn Parsons ne' rhywle cyn 'nny o'ch chi?

O, o'n. Sori. Wy' 'di bod yn Parsons. Nawr fi'n cofio.

00.26.08: Beth o'dd Parsons?

Safwch funed nawr. Bues i, bues i yn Dyfatty, a ethof fi i'r cockle factory, reit, a bues i 'na byty flwyddyn.

A shwd beth o'dd hi'n gwitho fanna?

Terrible.

Pam 'nny? Beth o'ch chi'n neud 'na?

Packing. Paco mysyls mewn poteli. Paco mysyls. O'n i'n byw yn Church Road pyr'nny.

00.26.45: Fel o'ch chi wedi cael y job 'na te? Chi'n gwobod, o'ch chi'n mynd mewn a gofyn? Ne' o'ch chi' 'di clywed bod jobsys yn mynd?

Wel, o'dd merched yn gwitho 'na, o'n nhw 'na heddi, o'n nhw wedi mynd 'fory.

Ma' hwnna'n gweud lot ydyw e?

Mor wael, reit. Wel, fi'n gweud 'tho chi nawr te. Ethof fi i'r cocl ffactri i witho reit. A bues i 'na ymbytu flwyddyn. Reit. A pwy o'dd drosto ni, o'dd German woman, Gertrude Jones. O'dd hi wedi priodi â Welsh man o Pembre, reit. O'n i'n nabod e a o'n i'n nabod ei ddwy 'wha'r e. Reit. A un diwrnod o'dd hi'n dod rownd â papure, chi'n gwobod fel sheets of paper i bawb. O'dd pawb yn ca'l e reit. Bob un ohono ni. Dishgwyl arno fe, reit. O'dd e'n gweud y pethe rhyfedda ar y llythyr, o'dd e wedi reito fe, y bos nawr. Parsons.

00.28.03: Beth o'dd e'n gweud te?

O'dd e'n gweud bod y merched sy' gyda fe'n gwitho 'na, o'n nhw'n 'lazy', ac yn, wel, wedodd e dipyn o bopeth. O'dd e'n galw'r merched yn bopeth. Dyn y diawl o'dd e chwel.

00.28.24: Shwd o'ch chi'n twmlo'n gweld hwnna?

Terrible, reit. A sgwrs, pawb yn synnu. Wel, o'dd dim Union 'na chwel. 'Na'r bai o'dd 'na. O'n ni ddim yn ca'l Union 'na. O'dd e'n gallu neud beth o'dd e'n moy'n chwel.

O'dd e'n gweud bod chi ddim yn ca'l Union 'na te?

O'dd, o'dd. Stopo'r Union yn dod 'na. O'dd y merched ddim yn ca'l fod yn yr Union. Reit, pawb yn pregethu, a nawr, Gertrude nawr, y German hyn, reit. Ma' hi'n dod rownd, chi'n gwobod te, a wedes i, 'It's not a very nice letter is it', wedes i 'tho ddi. 'To call his employees the names', chi'n gwobod te. Wedodd hi dim byd 'tho fi. Reit, pan wedes i 'tho ddi. Mewn bytu hanner awr ar ôl 'nny, da'th hi 'mla'n ato fi.

Y hi nawr?

Ie, y German, reit. A wedodd hi, 'Mr Parsons wants to see you.' Reit.

00.29.45: Shwd o'ch chi'n twmlo'n clywed 'na?

O'n i'n meddwl, 'na hi nawr ife. Reit, chi'n gwbod te. A gorffes i fynd lan i weld e. Reit. A wedodd e, 'what do you think about?'. 'It's disgusted that that's the way you treat your employees,' wedes i 'tho fe. O'dd e'r dyn a'r diawl chwel. O'dd e'n terrible. Yn notod chi'n gwbod te. A o'dd e'n pregethu. A wedes i 'I'm not taking this'. 'You're sacked,' medde fe 'tho fi. Sacodd e fi. There and then, reit.

Shwd o'ch chi'n twmlo? Shwd o'ch chi'n twmlo bod fe wedi neud shwd beth?

O'n i'n falch bod fe wedi'n sako i. Reit.

Ond o'ch chi ddim yn beco ymbytu colli'r arian?

Nago'dd, chi'n gwbod te. A wedodd e 'tho fi, 'You paid full stamp, medde fe. 'I'll be stopping your – beth chi'n galw fe ...?

Pego ife?

Pego. 'pegging, the same time, medde fe. You won't get a penny.'

O'dd hawl 'da fe i neud 'na te?

Gaf i weud 'tho chi nawr beth wedodd e. Reit, 'na beth wedodd e, reit. 'Fair enough', wedes i 'tho fe. Etho fi gatre, wrth gwrs, straight away, dofe. Mynd lan y diwrnod ar ôl 'nny i'r Peggung Office, reit. Mr Evans, yn gweld Mr Evans. 'Beth alla i neud i chi nawr', medde fe. 'Wel,' wedes ' 'tho fe, 'O'n i'n gwitho yn y cockle factory', wedes i 'tho fe, '“ddo' a ma' fe wedi rhoi'r sac.' 'Beth ych chi wedi neud nawr te?', wedodd e 'tho fe. A fe wedes i 'tho fe, chi'n gwbod te, bod e ddim yn neis beth o'dd e wedi, wedi rhoi i'r merched i gyd. Ma'r llythyr i chi. Dangoses i'r llythyr iddo fe, reit i Evans, a medde fe, 'a o'dd e wedi gweud 'tho fi', wedes i 'bydda i ddim yn ca'l pego, ar y dole or nothing'. Reit. 'Wela i 'na, byddwch chi'n gallu ca'l e', medde fe

'Na beth wedodd e.

Ie, 'na beth wedodd Mr Evans, reit. O'dd e mor disgusted â fe, reit, chi'n gwbod te, geso i ddim trwbwl.

00.32.27: Pam chi'n meddwl o'dd Parsons wedi hala shwd lythyr te?

Off 'i ben fi'n credu o'dd e. Ie. O'n nhw'n gweud chwel, amdano fe, o'dd e, o'dd rhai yn gweud, o'dd plant 'da fe cofiwch, o'dd e 'di bwrw 'i wraig lawr y stâr te, ac o'dd hi'n cario ar y pryd. Sa i'n gwbod faint o wir o'dd e. Galla i ddim â gweud. Ond gas pawb llythyr. A fe gwplodd bytu wch o ferched wythnos ar ôl 'nny. Peth od bydde nhw wedi dod mas i gyd ife.

Peth od bydde nhw ddim wedi dod mas 'da chi ife?

Ie, chi'n gwbod ife.

O'dd eisiau'r arian arnyn nhw.

O'n nhw'n cwpla'r wythnos ar ôl 'nny 'u hunen.

00.33.08: O'n nhw'n dewis cwpla?

O'n. Dewish cwpla 'u hunen.

00.33.12: O'n nhw'n ffed yp te?

O’dd chwel. Ffed yp. Am beth o’dd e wedi’i roi i’r merched. Y llythyr, reit. ‘Sdim ishe i chi i fecso,’ medde Mr Evans, byddwch chi’n ca’l ych pego, a bues i ddim wythnos, reit, y pego. A o’n i wedi symud nawr i Burrows Terrace, reit. A Mary Bevan, nawr. O’dd hi’n gwitho’n Edwards y Cleaners. A ethof fi lan i Edwards y Cleaners un diwrnod, reit, gofnid os o’dd job yn mynd ‘mla’n ‘na. A geso i job straight away, there and then.

00.34.00: O’ch chi ddim yn beco ymbytu ca’l jobyn arall te. O’dd digon o jobsys i ga’l pyr’nny?

O’dd lot o jobs i ga’l pyr’nny chwel, o’dd lot o jobs i ga’l pyr’nny chwel.

Chi’n gwbod pam o’ch chi’n Parsons, pwy o’dd yn gwitho ‘na fwya? Ife dynon neu fenywod?

Menywod.

O’dd dim lot o ddynon ‘na?

Na. Dim o dynion yn gwitho ‘na. Un neu ddou o’dd yn gwitho ‘na.

00.34.23: O’dd yr arian yn weddol te, neu o’dd e’n fach?

Yr arian yn fach, arian bach o’dd pyr’nny. ‘Na fe, o’dd e’n llai na four pound fifty achos o’n i’n gwitho yn Edwards y Cleaners am four pounds fifty. A talu bys mas o’ fe. Reit. Mas o Burry Port i Tunnel Road. Four pound fifty. Four pound fifty o’dd y pai fi. ‘Na faint o’dd y pai.

00.34.53: Pwy flwyddyn o’dd hwnna chi’n meddwl? Chi’n gallu cofio?

Mawredd sy’n gwbod.

Guess?

Alla i ddim â gweud.

Mae’n olreit?

Sa i’n cofio. Sa i’n cofio.

Ond joioch chi’n Edwards?

Symudes i i Burrows Terrace yn 1950 reit. A fi’n siwr bytu 1950 o’dd hi. Neu 1951 ethof fi i’r cockle factory.

00.35.17: Beth o’dd y conditions fel yn Parsons te? Chi’n gwbod beth o’dd y lle fel?

Terrible. Dŵr yn dod trw’r ceiling, dŵr yn dod trw’r, o’ch chi’n gorfod symud. Pan o’dd hi’n bwrw glaw o’ch chi’n gorfod symud. O’dd dŵr yn dod lawr o’r building.

I feddwl o’n nhw’n neud bwyd ‘na, chi’n gwbod. Cockles – bwyd yw e ife?

Wel, dim ond cockles a mussels chwel, o’n nhw’n neud ‘na chwel.

00.35.50: O’dd toilets teidi ‘na? A pethach fel ‘na? O’dd toilets teidi a pethach fel ‘na yn Parsons?

Nago’dd. O’dd dim byd teidi ‘na. Dim byd. O’dd hi’n wael ‘na. Terrible. A dŵr ar y llawr a pethach fel ‘nny. O’ch chi’n gwitho’n dŵr chwel o’ch chi. Chi’n gwbod y mysls, pans o mysls. O’n nhw’n dod â nhw i chi. O’dd dou neu dri dyn yn berwi’r mysls, a’r cocls chwel, a o’n nhw’n dod wedyn ‘nny yn pans chwel. O’ch chi’n codi’r hwnnw o’r dŵr chwel, a dod i nhw ar y trê. A paco nhw chwel. O’ch chi’n paco nhw.

00.36.30: Ond beth o’dd ar ych dwylo chi te?

Terrible. Smelo. Sa i’n lico mysls na cocls.

00.36.38: A beth o’dd ar ych tra’d te? O’dd rhwbeth ‘da chi, rhwbeth speshal? Achos o’dd hi’n wlyb ‘na o’ch chi’n gweud?

Wellingtons o’dd ‘da ni.

O’n nhw’n rhoi rheina i chi?

Nagon, yn rhoi dim byd. Parson?!

Beth am overall neu rhywbeth te?

Na. O’ch chi’n mynd â pethach eich hunan. Pethe eich hunain chwel.

Swno fel bod chi wedi gwneud y peth iawn yn mynd?

Dyn, alla i ddim â gweud ‘tho chi, dyn y diawl o’dd e.

00.37.07: Ond o’dd e’n ca’l digon o bobol i witho ‘na o’dd e?

Wel, o’dd dynion yn dod ‘na, a rhai o’ nhw dim ond diwrnod ne ddou, o’n nhw’n mynd. O’n nhw ffaelu ca’l dynion i witho ‘na. O’n nhw ffaelu ca’l merched i witho ‘na, chwel. O’dd e’n terrible. Wel, eniwê. Ethof fi i Edwards y Cleaners, cl’au dillad chi’n gw bod te, a pethach fel ‘nny. A Muriel Morris, a fi nawr o’n i in charge o’r merched chi’n gw bod te, a sbots a pethach, o’ch chi’n treial ca’l e bant o’r dillad a pethach fel ‘nny chi’n gw bod. Reit. Bues i ‘na am ten years. A fe gaeodd e lawr. Wonderful. Mr Evans, Mr Edwards fi’n meddwl, o’dd e’n wonderful, wonderful man, reit.

Dim fel Parsons te?

Wel, o’dd e’n rili, allech chi credu o’dd e’n dad i chi. Reit, Mr Edwards. A rhai ddim yn lico fe, ond o’n i’n neud yn net ‘da fe, reit. Fi’n cofio ethof fi’n dost, chi’n gw bod. Enwyd a pethe fel ‘nny. O jiw, jiw. Bues i’n dost pyr’nny. A sore throat. Gorffes i sefyll gatre am bythownos, reit. A ethof fi i mewn y diwrnod ar ôl yr wythnos reit, a da’th e ‘mla’n ataf fi a medde fe ‘thof i, ‘Good God’. O’dd ‘yn lips i gyd yn scabs i gyd chi’n gw bod. Dylen i ddim fod wedi mynd mewn chwel. A medde fel ‘thof i, ‘What are you doing here?’. ‘Work’, wedes i ‘tho fe. ‘Well, put your coat on,’ medde fe ‘thof fi, ‘I’ll take you home’. A fe a’th e gatre â fi i’r drws y tŷ. ‘And don’t you come back until you come better’. A ‘na ble buodd e. Ond se fi’n well eniwê, chi’n gw bod te. O’dd e’n wonderful person. O’dd e’n wonderful person i fi.

Ond caeodd hwnna wedyn? Caeodd y lle ‘na lawr,

Ceuodd y lle lawr.

Nagon nhw’n cael digon o waith te, ne beth o’dd e?

Na, o’dd e’n mynd ‘mla’n mewn oedran chwel.

O’dd e’n riteiro?

O’dd, riteiro. O’dd siop ‘da fe’n Burry Port, chi’n gw bod te. A New Rene (?) o’dd yn y siop, a rhwbeth o’dd rhywun yn moyn, rhywbeth speshal, chi’n gw bod o’dd fi, o’dd e’n rhoi fe i fi wedyn ‘nny ca’l mynd gatre â fe, a mynd â fe i siop New Rene yn Burry Port. Chi’n gw bod rhywun nawr a dillad o Burry Port chwel a o’dd ishe nhw emerjynsi, moyn nhw’n gloi chwel. O’n i’n mynd â’r dillad wedyn ‘nny i’r siop ar y ffordd gatre chwel. A geuodd y

siope a chwbl. O’dd siop ‘da fi’n dre, chi’n gwbod te. A siop ‘da fi’n Burry Port, chi’n gwbod te.

A shwd o’ch chi’n twmlo te, pan geuodd hwnna achos o’dd dim gwaith ‘da chi wedyn?
O’n i’n teimlo’n terrible. Terrible. O’dd e’n rili, rili neis man, chi’n gwbod te. Gallech chi ddim cael dyn, fe o’ch perchen y lle. O’dd e’n mynd mla’n mewn oedran nawr chwel. ‘Na fe riteiro. O’dd lot o ferched yn gwitho ‘na cofiwch, chi’n gwbod te.

00.40.52: A ble buoch chi wedyn?

A wedyn ‘nny ceuodd hwnna lawr, reit. A ethof fi i’r Optical.

I’r Optical yn Cydweli?

Cydweli. Bues i ten years yn Edwards. A bues i two months short of ten years yn yr Optical.

00.41.15: Chi’n cofio bytu pwy flwyddyn ethoch chi i’r Optical? Pryd o’dd e? Os guess ‘da chi? Beth o’dd ych oedran chi’n mynd i’r Optical?

O’n i’n cwpla yn yr Optical yn fifty nine.

Pryd o’dd hwnna, chi’n cofio?

Fifty nine o’n i pan gwplles i, achos o’dd rhain (y pengliniau) yn mynd chwel. Wel, cowntwch chi wedyn ‘nny. Bytu nineteen forty nine, forty eight, forty nine ife.

Fifty nine ife?

O’n i’n cwpla yn 59 yn yr Optical. Ie. O’n i wedi bod ‘na two months short of ten years. Achos a’th ‘y nghoese i chwel. Gorffes i roi lan. A geso i redundancy chwel. O’dd y redundancy ‘na ar y pryd, a fe gymeres i fe pyr’nny achos o’dd y rhain yn dechre mynd. O’n i’n gorffod sefyll chwel ar ‘yn dra’d trw’r amser chwel.

00.42.24: Shwd ethoch chi ymbytu ca’l job yn yr Optical?

O’dd y gŵr ‘na chwel. O’dd e ‘na chwel. O’dd e ‘di bod ‘na eighteen years. Eighteen years o’dd e ‘di bod ‘na.

Ac o’dd e’n gwbod, o’dd e ‘di clywed bod jobsys yn mynd ‘na?

Mynd lawr ‘na’th e. Gwplodd e yn y Sheet Mills. Ceuodd y lle lawr. A’th e wedyn ‘nny, gas e jobyn gyda Wimpeys, reit.

Bildo o’n nhw’n neud?

Bildo o’n nhw’n neud. Bildars o’n nhw. Reit. A buodd e five years gyda nhw. Reit. A nawr, o’dd e mwy ar yr hewl ‘na beth o’dd e gatre. Reit. O’n nhw’n mynd i bob man, reit. A fe gwplodd fan ‘nny. Cymerodd e diwrnod off, a’th e lawr i’r Optical, a ‘na ble buodd e yn yr Optical am eighteen years.

Ond pan o’dd e’n gwitho ‘na, o’ch chi wedi cwpla’n Edwards, ife fe wedodd wrthoch chi, ma’ nhw’n while am rai’n yr Optical?

Na, na. Yr Optical yr un peth. O’n nhw’n mynd a dod ‘na.

00.43.49: O’ch chi’n gorfod ca’l interview’n yr Optical? Fel o’ch chi’n ca’l job?

O’ch. O’ch chi’n gorfod ca’l interview. Mr Fellgate.

Ac o’ch chi’n mynd lawr i weld e wedyn.

O'n i'n mynd lawr i weld e chwel.

O'ch chi'n gorfod ca'l qualifications, ne o'n nhw'n moyn gweld chi'n neud rhywbeth gynta?

Nagon. Dim byd. O'ch chi'n ca'l bys, bysus yn mynd lawr chwel. O'dd bysus yn pigo chi lan chwel, ar y stryd chwel.

00.44.16: Ond o'dd e, y bachan 'na o'ch chi'n gweud, Mr Fellgate ife, o'dd e'n gwbod bod Wadic yn gwitho 'na?

O'dd, o'dd.

A bod chi'n wraig i Wadic?

O'dd, o'dd e'n gwbod. Gas e jobyn straight away pan a'th e lawr 'na. O'dd e'n trafeili shwd gymint 'da Wimpeys. O'dd e'n mynd lan i Ga'rddydd, chi'n gwbod te, a bob man i gyd. O'dd e'n hwyr yn dod gatre, chi'n gwbod te. O'dd e'n too much o fe. O'dd e'n mynd mas o'r tŷ am whech o'r gloch y bore.

00.44.45: Ond pan ethoch chi i'r Optical i witho, shwd le o'dd e? Shwd le o'dd e, chi'n gwbod. Chi'n gallu describeo fe?

O'dd e olreit, o'dd. O'dd. Enjoies i 'na, chi'n gwbod te.

Shwd o'dd y diwrnod cynta'?

Wel, o'ch chi'n gorfod dysgu chwel o'ch chi, yn bwrw'r lensys mas o'r wacs, chi'n gwbod te.

Beth o'n nhw'n neud yn yr Optical? Beth o'dd y product o'n nhw'n neud?

Lensys.

Lensys glasys ife?

Ie. O'dd merch gyda Wadic, o'dd lle mowr fel 'na a bytu twenty o moulds, reit. A rheina yn wahanieth nymbars, a o'dd y nymbars ar y glasys. O'dd dim glasys fel 'na pyr'nny. O'dd glasys rhywbeth yn debyg, chi'n gwbod, o'ch chi ffaelw gweld trwyddyn nhw, reit. A nymbars arnyn nhw, reit. O'dd y ferch nawr yn doddi'r lensys mewn yn y moulds, a fe wedyn 'nny yn bloco nhw, wacs yn dod lawr, a oedd e'n presso. O'dd y wacs, yn pwsho fe dano, a wedyn o'dd y wacs yn dod lawr o'r top, yn mynd ar hwnna, reit. Wedyn 'nny, ar ôl 'nny o'ch chi'n gorfod, o'dd hi'n gorfod doddi'r lensys yn y reit moulds. O'dd nymbars ar y lensys. A o'dd nymbars ar y moulds. A ma' nhw fod yn y reit moulds. Wel, wedyn 'nny ar ôl iddo fe bloco nhw, o'dd e'n doddi nhw ar troli, a 'n nhw'n mynd wedyn 'nny o'r troli i ffeino nhw, reit machine gwbod te., machine. Dodi nhw mewn yn y machine i ffeino'r glass, yn dod yn hwnna. A wedyn 'nny ar ôl ffeino nhw o'n nhw'n mynd lawr i'r gwaelod wedyn 'nny i polisho nhw, reit, a yn y moulds nawr, reit, a ar ôl 'nny wedyn 'nny o'n nhw'n mynd o'r polish i'r freezer. O'dd freezer - freezer fowr, fowr 'na.

00.47.15: Pam o'dd freezer 'na?

Ca'l y lensys. Wel, sa i'n gwbod achos beth. O'n nhw'n doddi nhw mewn yn y freezers. A fifty two blocks in every trolley, ar every trolley, reit. O'n nhw'n mynd mewn i'r freezer, ymbytu hanner awr, a wedyn 'nny o'n nhw'n dod mas â'r trolleys wedyn 'nny. O'ch chi'n ca'l y trolleys wedyn 'nny, reit, a o'dd ice arnyn nhw. A o'ch chi'n gorfod bwrw nhw mas.

00.47.56: O'ch chi'n ca'l nhw mas o'r freezer?

O'r freezer reit. A bwrw'r lensys mas o'r bowls.

Gyda beth wedyn? Bwrw nhw mas gyda beth? Beth o'ch chi'n iwso?

Dagger. Dagger. Byddech chi'n twtsha, byddech chi'n twtsha'r lens 'na, o'dd e'n waste.

Wedi sbwylo?

Wedi sbwylo, reit. O'ch chi'n gorfod watsho bo chi ddim yn twtsho'r lensys o'dd yn y wacs, chwel.

00.48.31: O'ch chi'n gallu gwishgo rhwbeth ar ych dwylo?

Nagoch. Nagoch.

Achos o'dd hi bownd o fod yn oer 'na?

O'dd, fi'n gwbod. O'dd e yn o'r 'na. O'dd. O'dd hi yn o'r. Yn o'r i handlo nhw. Gallech chi ddim a iwso ...

Menyg ife?

Gallech chi ddim a iwso menyg.

Ond o'dd hwnna'n effeithio'ch dwylo wedyn?

Wel, o'dd. O'dd ice arnyn nhw bob dydd chwel ife, chwel. O'dd ice arnyn nhw, reit. Ac o'ch chi'n gorfod neud eleven trolleys a day, chi'n gwbod te. A fifty two blocks, bob trolley. A o'ch chi'n bwrw'r lensys mas o'r wacs. A wedyn 'nny, o'dd tray 'da chi ar y ford, a o'ch chi'n dodi nhw'n y tray wedyn 'nny. A watsho bod y nymbars iawn ar y tray, a ticket wedyn 'nny. O'ch chi'n dodi ticket fan 'na, reit. A ...(?).. nymbar chi'n gwbod te a popeth.

Gyda pwy o'ch chi'n gwitho te? O'dd gang o ferched gyda chi?

O'dd. O'n i'n saith o ferched.

Saith o' chi'n yr un lle.

Twelve, eleven, ten, nine, eight, seven, six, five. 'Na fe, eight o ferched.

Beth yw'r nymbars 'na o'ch chi'n gweud 'nawr te? Beth yw'r nymbars 'na, o'ch chi'n cownto nôl o'ch chi?

O'dd eight o ferched yn gwitho 'na a o'dd bench gyda pob un.

Ac o'n nhw'n neud yr un peth â chi?

O'dd, o'dd. Yn neud yr un peth â fi. O'dd, o'dd.

Shwd o'dd ych dwylo chi'n twmlo ar ôl 'nny te?

Wel, yn o'r chwel ife, yn o'r chwel ife, chi'n gwbod te.

O'n nhw'n mynd yn sych o gwbl?

Na, dim fel 'nny. Ond, chi'n gwbod o'dd hi yn o'r. O'dd ice yn dod mas o'r freezer chwel, chi'n gwbod te. Ond yr unig beth o'dd hi chwel, o'dd dagger 'da'ch chi fel hyn, chwel, o'ch chi ddim yn twtsho lot o'r, ond o'ch chi'n dodi'r lensys mewn yn y tray wedyn 'nny chwel.

00.50.45: Os o'dd lens yn ca'l 'i sbwylo te, o'ch chi'n ca'l row?

O'ch chi'n ca'l row.

Pwy o’dd yn rhoi’r row ‘na i chi te?

Yr, beth chi’n galw fe, dim y manager, y boss o’dd drosto chi, Bryn Thomas, o’ch chi’n ca’l row.

O’dd e’n strict?

Nago’dd, dim fel ‘nny te, chi’n gwbod te. O’n i’n neud yn net ‘da Bryn. O’dd Bryn yn dod o Drimsaran o’dd e, chi’n gwbod te. O’dd e’n gweud ‘tho chi, ‘watsha tro nesa nawr’. Reit. ‘Watsha’r blincin dagger ‘na nawr’. Reit.

00.51.31: O’ch chi’n gweud bod hyn a hyn ‘da chi i neud ife. O’ch chi ddim yn cyrra’dd y target ambell waith? O’ch chi’n gweud bod rhaid i chi neud hyn a hyn bob dydd ife?

O’ch chi fod i neud eleven trolleys chwel.

Eleven trolleys. Beth bydde’n digwydd sech chi ddim yn neud y trolleys ‘na?

Os o’ch chi ffaelau mynd trwyddyn nhw, o’n nhw’n ca’l ‘u gadel o’n nhw, chi’n gwbod. O’dd dwy shifft ‘na chwel. Shifft y bore a shifft prynhawn chwel. A o’n i mewn prynhawn, y bore, a rhywun o’dd yn dod mewn y prynhawn wedyn ‘nny, o’n nhw ar hwnna wedyn ‘nny chwel.

00.52.10: Ond beth os nag o’dd y gwaith yn ca’l ‘i neud? Beth os nag o’dd y gwaith yn ca’l ‘i neud? Dim gyda chi, falle gyda rhywun arall, bod nhw’n gwitho’n rhy slow falle.

Sa i’n gwbod. Alla i byth â gweud ‘tho chi am ‘na. Ond, wel, o’dd lot o mistêcs yn ca’l ‘u neud chwel, chi’n gwbod te. Dodi lensys yn y rong bowls, doddi lensys yn y rong trays, reit, a wedyn ‘nny o’n nhw’n mynd lan i’r lofft wedyn ‘nny, a fan ‘na o’n nhw’n paso popeth chi’n gwbod. Os o’dd marc bach ar y lens, o’dd e’n ca’l ‘i dowlu chwel. A wedyn ‘nny ma’ nhw’n gwbod pwy sydd wedi neud hwnna. O’ch chi’n ca’l row wedyn ‘nny chwel. Idris Daniels, oh my God, o’dd e’n weipo’r llawr â chi.

00.53.06: O’dd e?

Idris. O’dd e’n ca’l y cwbl i gyda ‘da’i gilydd.

Pwy o’dd e te? Fel supervisor neu charge hand, ne beth o’ch chi’n galw fe?

Wel, o’dd e yn mwy uwch na’r ... Tipyn o fos o’dd e, chi’n gwbod te, reit. Idris Daniels. Idris Daniels o’dd e ‘fyd.

00.53.29: Beth o’dd e’n gweud ‘tho chi te?

O, o’dd e’n galw chi tipyn o bopeth.

O’dd e? Fel beth?

O’n i i gyd yn ca’l hi. O’dd e’n ca’l y cwbl gyda’i gilydd.

00.53.42: Beth o’dd yn gweud te?

O, mowredd sy’n gwbod. Sa i’n cofio nawr. Honest to God. A cofio beth o’dd e’n gweud ‘tho chi, sa i’n cofio. Honest to God. O’dd Idris yn ddiawledig.

00.54.02: O’ch chi’n joio gwitho ‘na?

O’n. O’n i’n joio gwitho ‘na cofiwch, chi’n gwbod te.

O'ch chi wedi gwitho mewn lot o lefydd gwahanol. A o'ch chi wedi dechre'n ifanc iawn, yn gwitho ar y ffarm a llefydd fel 'na. Shwd o'dd hwnna'n cymharu nawr?
O'ch chi'n dod yn gyfarwydd â fe chwel, chi'n gwbod te.

Faint o bobol o'dd yn gwitho 'na chi'n credu?

O, jiw, jiw o'dd lot rhyfedda 'na. Siwr o fod six or seven hundred. Ar lofft a phopeth, chi'n gwbod te. O'dd lot rhyfedda 'na, ar lofft yn gwitho 'na chi'n gwbod te. O'n nhw ar y machines, bues i ddim lan yn y lofft a gweud y gwir 'tho chi, yr amser bues i 'na. Lot o ferched lan yn y lofft, ond merched i gyd o'dd 'na. O'dd dynion 'na 'fyd cofiwch, dynion 'na 'fyd. Y nhw o'dd yn ffeino chwel.

Dynon o'dd yn ffeino?

A'r polisho nhw chwel, y rhai bach 'na chwel.

00.55.00: Dynon o'dd yn ffeino. O'dd dynon yn neud rhai jobs, a menywod yn neud jobs erill 'na?

O'dd jobs erill 'na gyda'r, gyda beth o'n i'n neud chwel. Lawr ar y torics (?), chi'n gwbod te. O'n nhw a wahanieth jobs altogether. O'dd e'n le mowr cofiwch.

O'ch chi'n nabod rhan fwya nhw, ne o'dd pobol yn mynd a dod?

O'n i'n nabod rhan fwya nhw. O'dd un o nhw ma' dydd, dydd Mowrth diwetha, Daphne. O'dd hi'n gwitho'n yr Optical, friendly chwel ife. Chi'n gwbod te, da'th hi lan. O'dd hi'n dod lan i weld y dentist yn Burry Port, 'fi'n galw' medde hi. 'Dere di', wedes i 'tho ddi. A o'n i ddim yn nabod hi cyn 'nny cofiwch, chi'n gwbod te. O'n i ddim yn nabod hi cyn bod fi'n mynd i'r Optical. Un o Cydweli yw hi, chi'n gwbod te. Marwodd 'i gŵr hi blwyddyn diwetha, Christmas diwetha. Buodd hi 'ma trw'r dydd.

O'ch chi'n ca'l sbort 'na te?

O, o'n. O'n i'n ca'l sbort, tipyn o sbort 'na.

O'ch chi'n gallu siarad wrth bod chi'n neud y gwaith?

Nagoch. O'dd neb ar ych bwys chi chwel. A sech chi'n neud cymint o mistakes chwel os byddech chi'n siarad chwel. O'ch chi'n gorfod watsho'r moulds chwel, achos o'dd y moulds yn wahanieth nymbars chwel. Ac o'ch chi'n gorfod dodi nhw yn y wahanieth tray, wedyn 'nny chwel. Chwel.

00.56.35: Pwy amser wedoch chi bod chi'n dechre shifft dydd?

Saith.

Ac o'ch chi'n ca'l bys mewn i'r gwaith.

O'n.

Ife service bus o'dd e' neu bys, y gwaith o'dd yn trefnu'r bys?

Bys, o'ch chi ddim yn talu am y bys. Bys Eynons o'dd hi.

Bys yr Optical o'dd e te?

Ie, bys, ie.

O'ch chi'n ca'l, o'ch chi'n dechre am saith te wedoch chi. O'ch chi'n ca'l brêc yn y bore wedyn?

O'ch chi'n ca'l cwarter awr i frecwast. A hanner awr i gino.

O'dd e ddim yn lot te?

Nago'dd.

O'dd brêc yn y prynhawn?

O'ch chi'n cwpla am ddou chwel. Ond pam o'dd shiffts 'na o'ch chi'n cwpla am ddou, o'dd dynion erill yn dod mewn wedyn 'nny o ddou i ddeg chwel. O'n i'n gwitho dwy shifft. O'n i'n gwitho dwy shifft, chi'n gwbod te. Gwitho un wythnos y bore a wythnos yr ôl 'nny wedyn 'nny y prynhawn chwel.

Shwd o'ch chi'n twmlo am witho shiffts te?

Dim yn keen iawn ar shifft. Well 'dan i gwitho yn y bore chi'n gwbod ife.

O'dd rhaid i chi newid? Chi'n gwbod, o'ch chi ffaelu aros ar yr un shifft te?

O, na. Na, na, na. O'ch chi ddim yn gallu. O'ch chi'n gorfod neud y shifft.

O'ch chi a Wadic, ych gŵr yn gwitho'r un shifft?

O'dd. O'dd.

Drw'r amser.

O'dd, o'dd.

O'ch chi'n gallu trefnu hwnna te, bod chi ar yr un shifft?

Ody, ody.

O leia o'ch chi'n gallu gweld ych gilydd wedyn?

00.58.13: O'ch chi'n gweud bod chi'n gwitho ar bwys, bod chi'n ôl pethe mas o'r freezers, o'dd y lle'n o'r te? O'dd y lle 'i hunan yn o'r?

O'dd e yn ffactri o'r cofiwch.

00.58.22: Beth o'ch chi'n gwishgo i'r gwaith te?

Dillad, chwel, ife. Jympers chi'n gwbod te, a cardigan. O'dd e'n olreit 'na'n yr haf cofiwch. Ond yn y gaea' o'dd hi'n o'r 'na, chi'n gwbod te.

O'n nhw'n rhoi overalls ne rwbeth i chi?

Nagon, nagon.

O'dd y dillad yn sbwylo chi'n gwbod?

Na, o'ch chi'n gorfod iwso, o'ch chi'n gorfod pyrnu overalls chwel, ych hunan chi'n gwbod te, plastig chi'n gwbod te, o'ch bla'n chwel.

A tra bod chi 'na, o'ch chi'n gweud bod chi 'na am ddeg mlynedd jest â bod, o'ch chi'n yn neud yr un job am ddeg mlynedd?

O'n.

O'ch chi'n twmlo, o'ch chi'n mynd yn ffed yp ne' o'ch chi'n olreit?

Nagon, o'n i ddim yn mynd yn ffed yp, chi'n gwbod. O'n i'n olreit, chi'n gwbod te. Os o'dd rhywun yn ishe rhywbeth chi'n gwbod, dim wedi dod mewn â rhywbeth, 'falle bydden i'n

gofnid i chi, gellid di, cer draw i neud hwnco chi'n gwbod. Glasso neu rwbeth, os o'dd rhywun yn eisiau chi'n gwbod te. O'ch chi'n mynd wedyn te.

00.59.33: O'dd Undeb wedyn 'nny yn yr Optical? O'dd Union 'da chi'n yr Optical? O'dd Union 'na?

O'dd Union 'na.

Pwy Union o'dd e, chi'n cofio?

Sa i'n cofio, sa i'n cofio. O'dd Union yn yr Optical.

O'ch chi'n teimlo bod hwnna'n gallu helpu chi wedyn achos chi'n gwbod pam o'ch chi'n Parsons, o'dd e'n gallu neud fel o'dd e'n moyn?

O'dd e'n neud fel mae e'n dewish chwel.

A beth am yr Optical wedyn 'nny?

Os o'dd rhwbeth 'da complaints chwel o'ch chi, wel complaines i ddim erio'd i'r Union. So alla i ddim a gweud 'tho chi. Sa i'n gwbod beth o'n nhw.

Ond o'ch chi'n talu at hwnna?

O'dd bachgen 'na, John, fe o'dd yr Union. O'dd e'n gwitho 'na. Wrth gwrs, o'dd rhywbeth yn digwydd, o'ch chi'n gorfod mynd at John, chwel. Ond bues i ddim ato fe, at John o gwbl.

A shwd beth o'dd e te?

O'dd e'n olreit chi'n gwbod te, John. Olreit. O'dd John yn olreit.

01.00.31: Ac o'ch chi'n gorfod talu am hwnna wedyn, talu.

Sa i'n gwbod. O'n, o'n i'n gorfod talu am yr Union. Yn ych pai, chi'n gwbod te. Ac o'ch chi'n talu wedyn am Manor House.

Beth yw hwnna te?

Yn Llunden. Pan a'th y penlinie, ethof fi lan i Manor House. O'dd e'n free chwel.

Beth o'dd Manor House te?

Hospital. Hospital yw hi.

O'ch chi'n talu am 'Health' o'ch chi?

O'ch chi'n talu chwel am, o'n i'n talu yn yr Optical chwel. Wel pan a'th y penlinie chwel, o'n nhw'n mynd yn dost, ethof fi lan i Manor House. Bues i 'na am wthnos. Nage pythownos bues i 'na, reit. Anghofia i byth. O'dd dim un nyrsys na doctors gwyn i ga'l 'na. Jiawled o'n nhw. Un tywyll o'n nhw chi'n gwbod te ife. Reit. My God. O'n nhw'n treto chi fel bod chi fel baw. O'n i'n falch i ddod mas o' 'na. Wel, gorffes i mynd mas o' 'na in any case. Da'th Wadic lan i ôl fi. O'dd dim cliw 'da fi chwel. Tu fas o'dd e, tu fas, yr hospital yn Llunden chi'n gwbod te. Chwel.

01.02.24: Pan o'dd menywod yn gwitho'n yr Optical, ife rhai priod o'dd 'na fwya neu rai 'single girls' chi'n gwbod.

Nagon. O'dd rhan fwya nhw'n briod.

O'n nhw?

O'n, o'n. Rhan fwya nhw.

Beth o'dd yn digwydd pan o'n nhw'n ca'l plant wedyn? O'n nhw'n cwpla?

O'n nhw'n cwpla wedyn 'nny chwel. O'n, o'n.

O'dd y gwaith yn drwm wedech chi?

O'dd, yn drwm. O'dd e yn drwm. Yn drwm i handlo'r moulds chi'n gwbod. O'n nhw'n wacs i gyd chwel. O'dd saith lensys ar bob mould. A ma' moulds mor drwm, chi'n gwbod te, reit. A wacs ar hwnnw wedyn 'nny. O'dd e yn hala chi. O'ch chi'n cytsho nhw o'r trolley, dodi nhw ar y bench, chi'n gwbod te, ar y ford te. O'dd pwyse arnyn nhw chi'n gwbod te. 'Na shwd ma' rhain wedi mynd chwel.

Ysgwydde wedi mynd. Hwnna wedi effecto'r ysgwydde chi'n meddwl.

Yr ysgwydde chwel.

01.03.33: A beth am y coese wedyn?

Wel, sefyll yr holl, trw'r dydd chwel ife, o'ch chi ddim yn gallu ishte lawr nagoch chi. O'dd gwaith yn dod trw'r amser, o'ch chi ffaelu eistedd lawr. Byddech chi ffaelu neud ych gwaith. O'ch chi ddim yn eistedd lawr i neud y gwaith chwel.

Chi'n meddwl dylech chi wedi cael mwy o brêcs?

Dim ond, yr unig brêc o'ch chi'n ca'l o'dd i frecwast ac i gino chwel. 'Na i gyd o'ch chi'n ca'l. O'ch chi'm yn ca'l rhagor.

01.04.06: O'dd rhai 'na'n ffaelu neud y gwaith? Chi'n gwbod, o'ch chi'n gweud bod e'n drwm. Sdim pawb yn gallu.

O'dd lot yn cwpla 'na, achos beth alla i ddim a gweud 'tho chi. Galla i ddim â gweud. Lot yn cwpla 'na, chi'n gwbod.

O'n nhw ddim yn para'n hir 'na chi'n meddwl.

Nagon. Lot yn gwitho 'na. Lot. O'n nhw 'na chi'n gwbod te am bythownos neu dair wthnos a wedyn o'n nhw wedi mynd.

Jiw, jiw. Dyw hwnna ddim yn sbel ydyw e?

Nadi, nadi.

Ble bydden nhw'n mynd wedyn? Ble bydden nhw'n mynd wedyn 'nny? Ca'l job arall?

Wel, sa i'n gwbod ble o'n nhw'n mynd. So 'na chi.

O'dd dim lot o fenywod â plant bach 'na te? Chi'n gwbod os o'dd menyw yn ca'l plentyn?

Sa i'n gwbod. Alla i ddim â gweud. Y rhai o'n i'n nabod, o'dd plant wedi tyfu lan 'da nhw, chi'n gwbod te, reit. Betty, Pontiets. O'dd Betty ddim yn briod o gwbl. Ponthenri, Betty'n byw yn Ponthenri. Chi'n nabod Betty?

Nadw.

Sa i'n gwbod os ydyw hi'n by nawr, sa i'n gwbod. A'i wha'r hi'n byw, byw gyda'i wha'r o'dd hi. A o'dd Betty ddim yn briod. O'dd ei wha'r hi wedi bod yn briod, wy'n gwbod. Reit, o'n i very friendly â Betty, chi'n gwbod te.

01.05.29: Shwd beth o’dd y pai te? Shwd beth o’dd y pai?

O’dd e bytu forty neu fifty pound, fi ddim yn siwr nawr. Rhwbeth fel ‘na o’dd e.

O’ch chi’n twmlo bod e’n eitha’ da?

Wel, am y gwaith o’ch chi’n neud dyle fe fod yn fwy. Ond ‘na fe chwel, o’dd dim lot o bai i ga’l pyr’nny, chwel. Four pound fifty o’n i’n ca’l yn Edwards y Cleaners. A talu bys mas o hwanna.

01.06.03: Yn yr Optical wedyn ife, wrth yr awr o’ch chi’n ca’l ych talu, neu bob wythnos?

Bob wthnos, chi’n gwbod. Bob wthnos o’n i’n ca’l pai.

A o’ch chi’n ca’l cash wedyn?

O’dd. Yn packet te, ife.

O’dd rhywun yn dod rownd â fe?

O’n. O’n nhw’n dod rownd â fe.

01.06.28: O’dd pawb ar yr un pai te?

O, nago’dd. O’dd rhai â wahanieth jobs chwel. Sa i’n gwbod. Alla i ddim â gweud.

Reit. O’dd unrhyw percs i ga’l ‘na? Chi’n gwbod mae rhai, ma’ rhai o’dd yn gwitho mewn ffactris gwahanol, o’n nhw’n ca’l pethach gyda’u employers nhw falle. O’dd yr Optical yn rhoi unrhywbeth am ddim i chi ambell waith?

Chi’n jocan. O’n nhw ddim yn rhoi dim byd i chi am ddim.

01.07.05: Pwy o’dd y bosys te. O’ch chi’n gwbod pwy o’n nhw?

Bosys?

Bosys yr Optical, ie.

Fellgate.

Beth o’dd Fellgate, manager o’dd e? Beth o’dd Fellgate? Manager? Manager ife?

Fe o’dd yn employo chi, Fellgate. Reit. Beth yw enw fe nawr? Keith Eynon, fe o’dd y. O’dd sawl un wedi bod ‘na. Raymond Lewis wedi bod ‘na. Gas Raymond Lewis sac, achos beth sa i’n gwbod. O’dd Raymond yn byw yn Burry Port. O’dd ‘i fam yng nghyfreth e’n byw fan hyn. Ochor draw, reit. Batetree. O’dd hi’n (?) ninety seven yn marw. O’n i’n gorfod mynd draw ‘na bob dydd, y fi. ‘Sal, ble wyt ti, ble wyt ti?’ Os na fydden i ‘na, o’n i’n gorfod mynd. O’n i’n mynd draw ‘na seven days a week.

Whare teg.

O’n i’n mynd draw ‘na seven days a week. A wrth gwrs, un o Pembre o’dd hi. A o’n i’n nabod ‘i wha’r hi. Nabod ‘i dwy wha’r hi in any case. A o’n i’n nabod hi, chi’n gwbod te? A un diwrnod o’dd hi’n gweud nawr, Marlene, ei merch hi a Joyce, ei merch hi. Dwy ferch o’dd gyda hi. Reit. A medde hi, ‘O, ma’ gŵr Marlene twel, medde hi, o’dd e’n gwitho’n yr Optical.’ ‘O’dd e,’ wedes i. O’dd, o’dd, Raymond Lewis.’ ‘Good God, wy’n nabod Raymond’. O’dd e’n gwitho ‘na pan o’n i. Sa i’n gwbod beth gas e. Beth na’th e, alla i byth â gweud ‘tho chi, chi’n gwbod te. Buodd e ddim ‘na’n hir eniwê. O’dd e ‘na cyn bod fi’n dechre ‘na, chi’n gwbod te reit. Ond Keith Eynon a Jaci Hughes.

01.09.17: Shwd o’dd pawb yn dod ‘mla’n ‘na te?

O’dd pawb, olreit chi’n gwbod te, pawb. Chi’n gwbod, dim cwmpo mas ne llawer o ddim byd ‘na.

01.09.28: Shwd o’ch chi’n dod ‘mla’n ‘da’r bosys a’r supervisors?

Os o’ch chi’n neud rhywbeth yn rong o’ch chi’n ca’l hi o’ch chi. O’ch chi’n dishgwl o’ch chi, chi’n gwbod te. Ond am Idris Daniels. Ma’ e wedi mynd druan. Duw, Duw.

01.09.49: O’dd unrhyw rai ‘na’n ca’l accidents o gwbl? Chi’n gwbod fel ma’ fe heddi nawr, ma’ popeth yn Health and Safety ydyw e? Os ydyw’r peth lleia yn digwydd nawr, o’ch chi ddim yn cael rhai’n iwso’r dagyr?

Na, na, na. Na, o’dd dim lot o accidents ‘na.

01.10.15: Ydych chi’n cofio os o’dd unrhyw rules ne’ regulations gyda’r ffactori? O’dd unrhyw beth o’n nhw’n gweud, smo chi’n ca’l neud hwn, ne’ smo chi’n ca’l neud y llall?

Na, sa i’n credu bod e, na.

01.10.28: O’dd hi’n itha glan ‘na?

O’dd, o’dd, o’dd, o’dd. Wel, o’dd gwd bos arnoch chi cofiwch, chi’n gwbod te. Ma’ rhaid gweud y gwir. Bryn yn olreit, chi’n gwbod te, a Vivian wedyn ‘nny o Drimsaran. O’n nhw’n olreit, chi’n gwbod te. Allech chi gweud rhwbeth wrthyn nhw, wrth y ddou o’ nhw chi’n gwbod te.

01.10.54: O’dd menywod yn mynd yn supervisors ‘na ambell waith ne dynon o’dd ‘na fwya?

Na, dynion o’dd ‘na fwya. Ond Idris Daniels o’dd y, o’dd e’n gallu, o’ch chi’n gwbod ble o’ch chi’n sefyll ‘da fe, ‘da Idris.

01.11.13: O’dd lot o sŵn ‘na?

O’dd, o’dd.

Beth o’dd yn neud y sŵn te?

Y gwaith, y machineries. Sŵn rhyfedda ‘na.

01.11.23: O’ch chi’n ca’l rhwbeth i ddodi dros eich clustiau?

Nagoch, nagoch. Dim byd. Dim. O’dd lot o sŵn ‘na. Machineries ‘na chwel. O’dd y ffeining a’r polishing a’r wacs, a’r wacs yn dod lawr ar y things, ac o’dd lot o sŵn ‘na, sŵn rhyfedda ‘na.

01.11.43: Shwd o’ch chi’n twmlo am weithio yn y sŵn ‘na trw’r amser?

O’ch chi yn neud e wedyn ‘nny, pyr’nny o’ch chi? Chi’n gwbod te. A ‘na shwd wy’ ‘di mynd, wedi mynd yn deaf.

01.11.56: Chi’n meddwl bod hwnna wedi effecto chi?

Odw. Wedi effecto’r clustie chwel. Y ddou glust wedi mynd nawr. Lwcus bod yr hearing aid ‘da fi ne’ bydden i ddim yn gallu clywed dim byd, chi’n gwbod te.

01.12.15: Achos o’ch chi’n gweud bod chi’n neud gwaith itha, bod chi’n neud gwaith caled bod e wedi effecto’r ‘sgwydde ‘da chi.

Y 'sgwydde chwel. ... Wel, bwrw'r lensys mas o'r wacs bowls chwel. A'r wacs, y bowls wedyn 'nny, o'n nhw mor drwm chi'n gwbod te. O'n nhw'n solid steel chwel, y bowls chwel.

01.12.42: A beth am y dwylo wedyn?

Wel, beth 'sda chi i neud . O'ch chi'n ca'l stwff wedyn 'nny. O'ch chi'n gorfod pyrnu fe.

Ond ma' nhw'n gwynegu 'da chi nawr.

Odyn. O'ch chi'n ca'l stwff. O'ch chi'n gorfod pyrnu'r stwff 'na. O'dd e four pound cofiwch.

Beth o'dd y stwff? Beth o'dd e te? Beth o'dd y stwff?

Sa i'n cofio'i enw fe nawr. Stwff o'dd e, ar ôl, o'ch chi'n mynd i frecwast nawr i gael bwyd, o'dd ych dwylo chi'n fochedd chwel, gyda'r wacs hyn chwel. A wedyn 'nny, brecwast wedyn 'nny, gorfod iwso'r stwff hyn wedyn 'nny, i cla'u nhw a amser cino, a wedyn 'nny cyn bod chi'n dod gatre, chi'n gorfod iwso fe. O'dd e ddim yn dod yn lan heb, heb y stwff 'na.

O'n nhw ddim yn rhoi hwnna i chi te?

Nagon, nagon. O'ch chi'n gorfod pyrnu fe.

A shwd o'ch chi'n twmlo am 'na? Shwd o'ch chi'n twmlo am 'na te bod chi'n gorfod pyrnu fe?

O'dd pawb yn gorfod pyrnu fe. O'dd dim option 'da chi.

O'ch chi'n cadw hwnna'n y gwaith wedyn o'ch chi?

Ie. O'n nhw'n gwerthu fe'n y gwaith o'n nhw.

O'n nhw'n gwerthu fe?

O'n.

O'n nhw'n neud arian bach net fan 'na te siwr o fod?

O'n nhw'n gwerthu fe fan 'na chwel. A Sal Trehearne wedyn 'nny, wel dden ni ar yr un bench â ni, chi'n gwbod te. Sal Trehearne, o Tymbl o'dd Sal. O, mowredd sy'n gwbod. 'Ma' rhywun wedi bod yn y bocs 'ma heddi 'to'. Reit. O'dd hi'n gweud, reit. 'Bob blydi bore,' medde hi. 'Ma' nhw'n mynd a iwso Swarfega,'. Swarfega o'dd e. A fi'n cofio fe nawr. 'Swarfega fi sydd yn y bocs. A fi'n gorfod talu amdano fe.' Reit. O'dd rhywun yn iwso fe. Chwel. Wrth gwrs pan o'dd hi'n dod mewn yn y bore o'dd hi'n gwbod bod, bod y bocs wedi, Seviga wedi ca'l 'i iwso.

Rhywun o shifft arall ife?

Shifft y nos. Shifft y nos, reit. Un bore, o'dd hi'n pregethu fel y jiawl, o'dd hi'n pregethu bob bore, reit. O'dd Swarfega ddi'n mynd lawr, a dim un yn iwso fe. Reit. A neb yn credu ddi wrth gwrs, chi'n gwbod te. Reit. A un bore, o'dd bys yn mynd o Burry Port, yn mynd â ni chi'n gwbod. A Sal wrth gwrs, o'dd bysus nhw yn dod o Tymbl ffor' 'na chwel, chi'n deall, a Pontyberem, a Pontiets a Ponthenri. Reit. A o'dd y bys hyn yn gynnar, bytu five neu ten minutes, yn gynnar y bore 'na, reit. A ni o'dd wedi dod mewn y cynta', reit. Ddim yn meddwl dim byd. Eiste ar bwys y bench nawr a chi'n gwbod te. O'n i ddim wedi dechre pyr'nny, gwaith pyr'nny wrth gwrs. Y peth cynta' weles i o'dd Brono (Bruno?) reit, Italian, yn gwitho shifft y nos, reit. A o'dd yn neud tipyn o bopeth 'na. Tipyn o bopeth yn y nos 'na,

shifft y nos o’dd e’n gwitho, ac o’dd ‘i wha’r, ‘i wraig e’n gwitho, glaso yn nymbar 12. Ma’ fe’n dod lan o’r ochor draw, dod lan ar bwys bench Sal, hól y Swarfega o’dd ar ben y boc, ar ben y cwpbwrt a ‘na le o’dd e’n golchi ‘i ddwylo. Ethof fi lawr ato fe. ‘What you think you’re doing Bruno?’ wedes i. ‘Do you know that Sal Trehearne has got to pay for that’, wedes i. ‘Why don’t you buy it yourself’, wedes i. Rhoiodd e pennad i fi. Reit. Riportes i fe. Pan da’th Sal mewn, ‘Fi wedi ffindo pwy sydd wedi mynd â dy Swarfega di’, wedes i ‘tho ddi. Reit. ‘Bruno’. Ma’ hi mewn i’r offis. Reit, so alla i ddim â gweud ‘tho chi. O’dd e ddim wedi ca’l ‘i ddwygd ar ôl ‘nny. Reit. Lwcus. O’dd hi ffaelu deall pwy o’dd yn mynd â fe chwel. O’dd dim neb. O’dd y merched yn ffaelu credu i ddechre. O’dd hi’n shwd cymint o sbarcen chi’n gwbod te. Ma’ hi wedi marw ‘fyd druan. Marwodd hi ar ‘i holidês yn North Wales.

Jiw, jiw.

Sal druan. O, o’dd hi’n pregethu. A bob bore.

Whare teg, o’dd hi’n gorfod talu amdano fe.

A’i gŵr hi ddim yn gwitho achos ‘i chest e. Gwaith glo, chi’n gwbod te. A honna a Bruno yn gwitho shifft y nos ‘na, a’i wraig e’n gwitho shifft dydd ‘na, chi’n gwbod te. Italian o’dd y ddou o’ nhw, reit.

01.18.15: O’dd lot o’r menywod ‘na’n gwitho’n briod o’n nhw? O’dd gŵr nhw’n gwitho rhywle arall?

O’dd, wel, mostly y dynion, menywod priod o’dd yn gwitho ‘na, chi’n gwbod.

So fel ‘second wage’ o’dd e, fel ‘second wage’ o’dd e i lot o deuluoedd ife?

Ie, ie. God, yn dod mewn mor hwnna chi’n gwbod te, o’dd shifft y nos yn neud tipyn o bopeth ‘na chi’n gweld. O’dd ‘i ddwylo fe’n frwnt chwel, a ‘na ble o’dd e’n mynd lan i’r boc, boc ‘da hi ar top y cwpbwrt. Ma’ fe’n tynnu fe i lawr. Ethof fi lawr ato fe, ‘What do you think you is doing?’. ‘Use Swarega’. ‘Why don’t you buy it?’, wedes i ‘tho fe, ‘than take somebody elses’. Ond, gas e ‘i riporto te. ‘Na fel ffindodd Sal ar y diwedd. O’dd neb yn credu ddi chwel. O’dd hi’n shwd gymint o sbarcen, chi’n gwbod te.

01.19.20: Ond se chi ddim wedi dod mewn yn gynnar, byddech chi ddim wedi gweld e.

Bydden i ddim wedi gweld e, bydden i still ddim wedi gweld e. Y bys da’th mewn yn gynnar.

O’dd shifft bore, shifft prynhawn, a shifft nos.

O nago’dd. Dim neb ‘na’n y nos. Dim ond cwplwl.

Ond o’dd Bruno ‘na’n y nos o’dd e?

O’dd e ‘na, yn y nos. Yn dishgwl ar ôl y lle, neu beth o’dd e’n neud.

Ond dim menywod yn y nos.

Nago’s dim byd. Nago’dd.

O’dd dim gwaith yn mynd ‘mla’n ‘na?

Nago’dd dim gwaith o gwblwl yn mynd mla’n ‘na, chi’n gwbod te. O’dd dim gwaith yn mynd ‘mla’n te. Fi’n credu’n hunan taw dishgwl ar ôl y lle o’dd e. O’dd e ddim yn gwitho, o’dd neb yn gwitho. Dim ond y bore a’r prynhawn. O’dd hwnna nawr, a’r ddou ohony n nhw’n gwitho, chi’n gwbod te, yna, yn meddwl dwgyd. ‘Na chi. Honest to God. Fe cas e

bennad. Ond lwcus bod y bys wedi dod mewn y bore ‘na, a o’n i bytu deg muned mewn o fla’n neb arall. O’dd y merched yn gweud, o’dd Sal, o’n nhw ddim yn credu. O’n nhw ddim yn credu bod rhywun chwel, yn. Ond cas e i ddala cyn diwedd te.

Na’th e ddim o’ fe ‘to?

Na. Na’th e ddim o’ fe ‘to.

O’n nhw’n neud rhywbeth fel whare miwsig? Mewn rhai ffatris o’n nhw’n whare miwsig i rai o’dd yn gwitho ‘na.

Nago’s, nago’dd, nago’dd. Dim miwsig ‘na.

Ac o’ch chi ffael siarad lot, o’ch chi’n gweud.

Na, na. Naddo. O’ch chi’n gorfod bod ar bwys ych bench, reit. O’ch chi ddim yn gallu mynd lawr at Sal a siarad â Sal. Bydden nhw’n gweud ‘tho chi.

Pwy bydde’n gweud ‘tho chi?

Under manager, dyn, Bryn Thomas, Bryn, ‘Beth ti’n neud lawr fan hyn nawr?’ Reit. ‘Na beth o’dd e, chi’n gwbod. O’ch chi ddim yn gallu mynd ymbytu’r lle, chi’n gwbod. O’ch chi’n gorfod bod ar bwys ych bench.

01.21.40: A shwd o’ch chi’n twmlo am ‘na te?

Sneb yn meddwl dim byd, chi’n gwbod te. Dim, dim.

Fel o’ch chi’n gallu ca’l chat ‘da rhywun te?

Beth chi’n feddwl nawr?

Gwedwch chi amser brêc neu amser cino, os o’ch chi moyn, chi’n gwbod, gweld...

O’ch chi’n ca’l rest pyr’nny chwel. Hanner awr o’ch chi’n ca’l i gino. A bytu cwarter awr i frecwast chwel, chi’n gwbod te, reit.

Ond o’ch chi’n gallu clebran pyr’nny.

O’ch chi’n gallu clebran pyr’nny, chi’n gwbod te, reit. Joies i ‘na cofiwch. O’dd y merched yn lyfli, o’dd rhaid gweud y gwir. A ma’ nhw still get in touch ‘da fi. Y rhai sydd, a ma’ rhai wedi marw wrth gwrs. A Myra wedyn ‘nny yn Pontiets, yn ca’l carden wrthi ddi bob blwyddyn. Christmas card. O’dd hi ar yr un bench.

O’dd rhai apprentices ‘na te?

Nago’dd, na.

Fel o’dd pobol yn dysgu fel i neud y job te?

Wel, o’n nhw’n dangos i chi chwel pan o’ch chi’n dechre ‘na chwel. O’n nhw yn dangos i chi chwel.

01.23.00: Os o’ch chi moyn symud ‘mla’n i neud jobyn gwahanieth, o’ch chi’n gallu neud hwnna ne o’dd rhaid i chi stico at yr un peth?

Sa i’n gwbod am ‘na. Sa i’n gwbod. Na.

01.23.14: A beth o’dd Wadic yn meddwl bod chi’n gwitho te, o’dd e’n, chi’n gwbod, fel ‘da ni nawr, o’dd Mami ddim yn ca’l gwitho, achos o’dd Dadi. O’dd Wadic yn syporto chi wedyn bod chi moyn mynd i witho. O’dd e’n fodlon bod chi’n mynd i witho?

O'dd, o'dd.

Achos o'dd gyda chi y gwaith tŷ i gyd i neud?

O'dd dim byd 'da chi i neud gatre chwel, wel nagodd e, chi'n gwbod te so. O'n i'n ifanc pyr'nny o'n i, chi'n gwbod te. A dim byd, o'dd iechyd, dim byd 'da chi pyr'nny. Fe a'th e cyn diwedd. O'n i'n gorfod rhoi. Gwithes i nes bod i fifty nine, chi'n gwbod te, yr holl amser, yr amser 'na chwel ife. Chi'n gwbod te, gwithes i lan tan fifty nine nes bod rhain [pengliniau] yn dechre mynd, chwel. Sefyll chwel, ar ych tra'd chwel.

01.24.11: Chi'n meddwl bod hwnna wedi effecto chi?

Wedi effecto chi chwel, ody fe. Sefyll trw'r amser chwel. Ma' e lot, eight hours ar ych tra'd chwel, ydyw e.

Ond cwplloch chi, o'ch chi'n twmlo achos bod chi ffaelu cario 'mla'n rhagor ife?

Ie, ie. Chwel, so. A o'dd y redundancy 'na. Ar y pryd, ond dim ond six hundred geso i cofiwch.

Ife?

Ie. Six hundred pound ceso i. So 'na yr arian pyr'nny chwel, Susan, chwel. So 'na chi.

01.24.54: Faint o ddiwrnode'r wthnos o'ch chi'n neud? Ife pump diwrnod yr wythnos o'ch chi'n neud?

Pump diwrnod, ie.

O'dd rhaid i chi witho drosto neu neud egstra ambell waith?

Ambell waith o'n i'n gorfod gwitho egstra. Yn y nos.

Yn y nos ife?

Ie, ie.

O'ch chi'n hapus i neud 'na.

Ambell waith o'n nhw'n galw chi mewn ar dydd Sadwrn. Ambell waith.

01.25.14: O'dd rhaid i chi neud e?

O'dd dim rhaid i fi. O'dd e lan i fi.

Ie, ie.

Os o'n i moyn dod mewn, chi'n gwbod te. Ond o'dd Wadic yn neud e cofiwch, chi'n gwbod te. Reit.

Amser o'ch chi'n cyrra'dd y gwaith yn y bore o'ch chi'n gorfod cloco mewn neu fel o'n nhw'n gwbod bod chi 'na?

Ie, a cloco mas. O'dd, o'dd.

O'dd rhai'n cyrra'dd yn hwyr ambell waith? O'dd rhai pobol yn cyrra'dd yn hwyr ambell waith.

O'dd rhai chwel, ond rhai'n cyrra'dd. Ond o'dd bysys yn dod chwel. Bysys yn mynd i hôl pob un. Fair play. Ma'n rhaid gweud y gwir, chi'n gwbod te.

01.25.54: So os o'ch chi'n colli'r bys o'dd hi wedi canu arnoch chi?

Wel, bydde rhaid i chi dreial dala bys arall wedyn ‘nny ife? Neu sefyll gatre, un o’r ddou.

Ie. O’ch chi’n siarad am Idris Daniels nawr, yn rhoi telling off i bawb, o’ch chi’n gallu ateb e nôl?

Nagon. O’dd neb yn gweud dim gair wrtho Idris. O’dd neb yn gweud gair ‘tho fe, dim ond gwrando ar beth o’dd e’n gweud. O’dd e’n pregethu ymbytu’r marcs o’dd ar y lensys a pethach fel ‘nny chwel. O’dd rhai ‘di neud marcs chwel. O’n i’n neud marcs ‘yn hunan. Ambell waith o’dd y dagyr yn slipo. Wel, ‘na beth o’n i’n neud, o’n i’n towlu nhw wedyn ‘nny mewn i bocs, chi’n gwbod te, ac o’n nhw’n ca’l ‘u towlu bant. Siwrne o’ch chi’n twtsha y lensys o’dd hi ar ben. O’n nhw ddim yn gallu iwso nhw chwel.

01.26.50: Ond ma’ mistecs bownd o ddigwydd ambell waith.

O’s, o’s.

Ond, chi’n gwbod, smo chi’n cofio fe’n pregethu a rhywun yn ateb e nôl, byth?

Nago’dd. O’dd neb yn ateb e nôl. Dim neb yn ateb Idris nôl. O’ch chi’n gallu gweud beth a hynna wrth Bryn, chi’n gwbod te, ond wedech chi ddim wrth Idris.

Ond o’dd Idris mwy uchel lan o’dd e?

Idris.

O’ch chi’n ca’l bwyd yn y cantîn ne’ o’ch chi’n dod â toc ne rywbeth ‘da chi?

O’n i’n dod â sangwej ‘da fi. O’dd ‘na bwyd ‘na cofiwch.

01.27.26: Shwd beth o’dd y bwyd, chi’n cofio?

Wel, treies i ddim o’ fe erio’d. Naddo. O’dd, o’dd. O’dd cantîn ‘na i’r dynion o’dd yn gwitho ‘na. O’ch chi’n ca’l beth o’ch chi’n moyn. Chi’n gwbod te, reit.

01.27.42: A beth am holidês wedyn? Faint o holidês o’ch chi’n ca’l? Chi’n cofio?

O’ch chi’n ca’l pythownos yn July.

O’dd y cwbl lot yn ceued lawr wedyn?

Ceued lawr wedyn ‘nny, o’n nhw’n ceued lawr. A sgwrs Easter time, o’ch chi’m yn gwitho chi’n gwbod te, ond am y holidê, two weeks.

Ond o’ch chi’n ca’l ych talu am y holidês?

O’ch, o’ch.

A Bank Holidays?

O’ch chi’n ca’l ych talu, o’ch. O’ch chi’n ca’l ych talu.

01.28.19: O’dd y gwaith yn trefnu unrhyw trips neu unrhywbeth social i chi o gwbl?

Ambell waith. Very, very ...

Fel beth?

Bues i ar trip ‘da nhw siwrne i, God, beth yw enw’r lle ‘na nawr? Weston Super Mare.

Am y dydd ife?

Am y dydd. Dim ond jest am y dydd, chi’n gwbod te.

Fel o'ch chi'n mynd wedyn?

Bys, chwel. Bys yn mynd â chi.

01.28.46: Gethoch chi sbort? Gethoch chi sbort?

Sbort, do. Rhai merched chwel ife. O'dd ddim lot fowr yn mynd, cofiwch. Os o'ch chi'n gallu mynd os o'ch chi'n moyn mynd chwel. O'dd dim rhaid i chi fynd.

Ond y gwaith o'dd yn trefnu hwnna?

Ie.

Ne un o'r merched o'dd yn trefnu fe?

Ie, ie.

Y gwaith ife?

Y gwaith, chwel.

O'ch chi'n gorfod talu, ne' nhw o'dd yn talu?

O'ch chi'n gorfod talu.

Gorfod talu am bopeth wrth 'i sŵn hi!

Gewch chi ddim byd 'da'r Optical am ddim.

01.29.23: Gwedwch chi bod chi eisiau amser off wedyn, gwedwch chi bod angladd ne' rwbeth a bod chi eisie amser off, o'n nhw'n olreit?

O'n. O'n nhw'n rhoi hwnna i chi. O'n nhw'n rhoi.

Ond o'ch chi ddim yn ca'l ych talu wedyn, neu o'ch chi'n ca'l ych talu?

Un flwyddyn, cofia i byth am hwn, reit, o'dd holidê nawr yn yr, mynd i ddod i fyw, yn dod chwel, reit. Pythownos o holidês. Reit. A nawr, o'dd Bruno a Maria, o'n nhw'n mynd i Italy, reit. Ar 'u holidês. A o Italy o'n nhw in any case. Reit. A o'n nhw'n mynd nawr, bytu dou ddiwrnod neu tri diwrnod ne' rwbeth cyn yr holidês. Ethon nhw. Wrth gwrs, y dou, neu tri diwrnod 'na, o'n nhw ddim yn ca'l 'u talu in any case. Reit. A ni, fi a Wadic, o'n i'n mynd i Poland, reit. A nawr o'n i fod i ddala'r train yn Liverpool Street i Harwich, ar dydd Gwener, reit. Yn y bore, naw o'r gloch yn y bore. Wel, 'na beth o'n i'n neud, o'n i'n mynd nosweth cyn 'nny. Sori, mynd tri o'r gloch yn y bore, reit. Dala'r train o Fishguard, dod lan i Llanelli, a o'n i yn y station yn dala'r train 'na am tri o'r gloch y bore, arrivo yn Llundun, sa i'n cofio pwy amser yn Llundun, reit. A wedyn 'nny o'n i'n dala'r train 'na wedyn 'nny o Liverpool Street i Harwich. O'n i'n gorfod mynd o Llundun i Liverpool Street, a wedyn o'n i'n dala'r train 'na i Harwich, ac o'n i'n ca'l boat wedyn 'nny o Harwich i yna, reit. Ethof fi at Keith Eynon. A fe wedes i, explaines i Keith Eynon nawr. 'Gelli di ddim ca'l mynd,' wedodd e 'tho fi, reit. 'Na dy gŵr,' medde fe.

01.32.22: Pam te?

A wedes i 'tho fe, 'Pam te? Shwd ma' Bruno, Bruno,' wedes i 'tho fe, 'a Maria wedi ca'l mynd tri diwrnod cyn bod y pythownos lan', wedes i. 'Mynd i Italy', wedes i. 'Beth yf fi a'r gŵr wedi neud te?'. Wedes i 'tho fe. 'Ma' hawl 'da fe fynd 'fyd', wedes i 'tho fe, wrtho Keith Eynon. Reit. 'Wel, ...' O'dd e'n treial dod mas ohono fe, reit. Da'th e ddim mas ohono hi te. Reit. O'dd Wadic yn gwitho dydd Iau, reit. O'dd e'n cwpla am dou o'r gloch, yn y prynhawn, reit, reit. Nos Iau, dalon ni'r train. Grondon ni ddim ar beth o'dd Keith wedi gweud 'tho ni. Reit. O'dd ffrind Wadic yn byw yn Woodbrook (?) Terrace, Polish o'dd e. A

o’dd e’n briod â merch o Gaerfyrddin, Ray. O’dd Ray yn mynd, a Michael yn mynd, reit. A merch Ray a’i gŵr yn mynd. A fi a Wadic yn mynd, reit. O’n i ‘na ar station Llanelli, reit. Tri o’r gloch yn y bore. Reit. Cyn bod y train yn dod, o’dd siwr o fod ‘bytu twenty minutes cyn bod y train yn dod, o’n i ‘na bytu half past two yn y bore, reit, a o’dd Michael nawr yn siarad â Wadic fan hyn, ar bwys Wadic fan hyn a so and so. A a’th Wadic lawr, reit. A fe dalodd Wadic e. Cyn bod e’n twtsha’r llawr, reit. Cytshodd Michael arno fe, reit, a doddi fe ar y gader, y sêth o’dd ar y station. A wedes i, ‘Beth sy’n bod? What’s the matter,’ wedes i. ‘I don’t know, wedodd e. O’dd e ffaelu gweud dim byd ‘tho fi, reit. A fe gofnes i’r dyn o’dd ar duty ar y station, os ffone fe’r ambiwlans, chi’n gwbod te. A fe ffonodd e’r ambiwlans. Sori, cyn ‘na, cyn ‘na, da’th dyn mewn reit. O rywle.... Da’th dyn mewn i’r station, o’dd e lan is man hyn, reit. O’dd e’n pregethu wrtho Wadic. Pregethu wrtho Michael, y ddou o nhw.

Yn pregethu am beth te?

Wel, sa i’n gwbod beth o’dd yn ‘i ben e. O’dd e’n feddw twll, reit. Sa i’n gwbod nawr, o’dd hwnna wedi ypseto Wadic.

Falle o’dd e.

Ne bido, reit. A fe welodd y dyn y station, y station, yn yr office man ‘nny. Gweld y cwblwl, reit, a wedodd e, ‘I’ve phoned for the ambulance for you,’ reit. Ac wrth gwrs, ethof fi gyda Wadic, ac wrth gwrs a’th Michael a Ray a Ann a Anthony i Poland dofe. O’n i’n ffaelu mynd achos o’dd e wedi colapso. Alle fe ddim mynd i Poland yn y state ‘na. Nethof fi, geso i’r ambulance i fynd â fi lan i’r hospital â fe, reit. A pan gerddes i mewn yn y casual ward, pwy o’dd ‘na ond Dr Price, doctor o Burry Port. O’dd e’n gwitho shifft y nos ‘na, fel neud shifft ‘na, chi’n gwbod te. ‘Good God’, wedes i ‘tho fe. ‘What are you doing here?’, wedes i ‘tho fe. ‘I’m doing a shift’ wedodd e. ‘They couldn’t get nobody. What’s the matter?’ A fe wedes i ‘tho fe, a wedes i’r cwblwl wedyn ‘nny wrth gwrs, beth o’dd wedi digwydd. ‘You won’t go to Poland tonight’, medde fe.

01.36.51: Treni.

A gas e, gorffodd e sefyll mewn ‘na. Dethof fi gatre wedyn ‘nny, wrth gwrs, chi’n gwbod te, yn hunan, a gorffodd e sefyll mewn. O’dd y galon wedi stopo, a mynd a stopo, ‘na beth o’dd wedi digwydd iddo fe. A wedodd e wedyn ‘nny, wrth gwrs, Dr Price o’dd ‘na pyr ‘nny. Gas e doctor arall wedyn ‘nny. Chi’n gwbod, dim ond helpu mas o’dd e’n neud yn y nos, chi’n gwbod te, a wrth gwrs, gorffodd e mynd lan i Ca’rdydd dofe, o fan ‘nny. Buodd e mewn ymbytu wthnos yn Llanelli, o’n nhw’n ca’l test arno fe, reit, a ffindon nhw mas wedyn ‘nny bod y galon wedi stopo, a mynd, stopo a mynd. Gorffodd e mynd lan i Ga’rdydd.

01.37.45: I ga’l pacemaker ife? Pacemaker gas e ife?

Gas e’r pacemaker yn Ga’rdydd. Gorffodd e mynd lan i Ca’rdydd i ca’l e wedi neud. ‘Na chi. A fe gwplodd wedyn ‘nny yn yr Optical. O’dd rhaid iddo fe gwpla achos o’dd y jobyn, o’dd e ddim yn siwto fe chwel.

01.38.03: Ond cario’ch chi ‘mla’n.

A caries i mla’n chwel. Na, fi’n credu o’n i wedi cwpla. Nagon, nagon. Ond fe gwples i ar ôl eniwê. A un o’r white, un o’r cot, Vivian o Drimsaran, bos o’dd e ‘fyd. O’dd e’n angladd Wadic druan, chi’n gwbod o’dd rhaid gweud y gwir amdano fe. Ond ma’ Bryn wedi marw ers blynnydde cyn Wadic. Bryn o’dd ‘i fos e, chi’n gwbod te.

01.38.42: O’n nhw’n gwishgo cote gwyn o’n nhw?

O'n. O'dd cote gwyn 'da nhw chwel. So 'na chi.

01.38.53: O'ch chi'n gweud bod chi'n dechre shifft bore am saith ife, pwy amser o'ch chi'n gadel y tŷ wedyn?

Bytu half past six, fel 'na, waitan bys chwel.

01.39.15: O'n nhw'n rhoi cino Nadolig ne' rhwbeth i chi fel 'na?

Nagon. Dim byd fel 'na. Dim byd fel 'na.

O'n nhw'n decoreto 'na ne rhwbeth, yn y cantŷn?

Nagon. Dim byd.

O'dd dim clwb yn perthyn i'r gwaith?

Nago'dd.

Chi'n gwbod yn rhai ffactoris, o'dd gyda nhw Social Club ne rhwbeth?

O'dd dim clwb yn perthyn, dim clwb o gwbl.

O'n nhw ddim yn credu mewn rhoi lot o percs te? O'n nhw ddim yn edrych ar ych ole chi trwy roi percs na dim byd fel 'na, dim byd extra o gwbl?

O na, dim byd, dim byd.

01.40.01: Pam chi'n meddwl nôl am ych amser chi'n yr Optical os na un peth yn stico yn ych meddwl chi? Pam chi'n meddwl nôl dros y deng mlynedd 'na, os na un peth chi'n meddwl am?

Na, sdim byd.

Da'th neb i weld y ffactri ne rhwbeth fel 'na? Da'th unrhywun pwysig i weld y ffactori, gweld fel o'ch chi'n gwitho?

Ma'r ffactri nawr, sdim ffactri 'na.

Na, ond pan o'ch chi 'na, da'th unrhywun i weld?

Naddo. Ma'r ffactri wedi ca'l 'i tynnu lawr nawr, a ma' tai cownsil 'na.

O's e?

O's.

A o'ch chi'n gweud o'ch chi'n joio fe.

O'n. O'n i'n olreit 'na. O'n, chi'n gwbod te. Good company te, chi'n gwbod te, 'da'r merched.

Ond pan gwpl'o'ch chi, o'ch chi'n twmlo bod yr amser wedi dod i chi cwpla.

Cwpla, ie.

A cwpl'o'ch chi i riteiro mewn ffordd wedyn dofe?

Do, do. Wel, blwyddyn arall, i sefyll blwyddyn arall, chwel bydden i wedi riteiro, chwel bydden i. Ond achos rhain [pengliniau] chwel.

O'ch chi'n teimlo bod chi ffaelu neud y flwyddyn?

Ffaelu neud e chwel, ffaelu sefyll arnyn nhw trw'r amser chwel.

**O'ch chi'n ca'l ych talu'n iawn wedyn, bod chi wedi cwpla blwyddyn cyn riteiro?
Achos o'ch chi'n fifty nine o'ch chi. Sech chi wedi aros blwyddyn, byddech chi wedi
bod yn sixty yn cwpla, o'dd unrhyw disadvantage i chi o ran yr arian?**

Sa i'n gwbod, sa i'n gwbod. Alla i ddim â gweud. Ond fe gwplles i chwel achos o'dd
redundancy hapio fod 'na chwel, chwel.

A chi'n gweud bod chi dal yn cadw 'in touch' gydag ambell i ferch.

O'dd un o nhw 'ma dydd Mercher diwetha, Daphne. A Muriel, Muriel, sech chi'n nabod hi,
un o, sa i'n gwbod, o Pontiets o'dd Percy. Percy o'dd 'i enw fe, Percy Thorpe.

Fi'n credu taw e. Fi 'di clywed Dadi'n gweud rhywbeth am Percy Thorpe.

O'dd e'n gwitho gyda'ch tad. Mae e ddim yn dda 'fyd

Nagyw e?

Nadi. Nadi. A ma' lot o 'nhw wedi marw, chwel. Chi'n gwbod te, Sal Trehearne a rheina
wedi marw.

**A'th rhai ohonyn nhw i witho i llefydd erill. Ne o'n nhw'n cwpla'n yr Optical a cwpla
gwitho?**

Na, cwplon nhw'n yr Optical fi'n credu. Cwplon nhw'n yr Optical. O'n i ddim yn nabod
nhw cyn 'nny cofiwch, chi'n gwbod te, ond gwitho gyda nhw chwel ife.

01.43.00: O'ch chi siwr o fod yn cwrdd â rhai ar y bys te o'ch chi?

Beth yw enw ddi nawr, Alice Maddock. O'dd hi o Pontyberem. Ma' hi wedi marw.
Farwodd hi flwyddyn hyn. Ninety four.

Jiw, jiw.

O'dd gwd oedran arni ddi. O'dd hi yn yr homes.

O'dd hi? Ym ble te?

Yn Neath.

O'dd hwnna'n bell o'dd e?

Ody. A ma' dwy ferch 'da ddi'n byw 'na chwel. A fi'n credu 'na shwd o'dd hi wedi mynd i
Neath chwel. O'dd hi yn yr homes, chi'n gwbod te.

Ni wedi clebran tipyn te?

Alice. A Sal Trehearne gyda hi wedyn 'nny, o mowredd sy'n gwbod.

01.43.45: O'dd unrhyw rai yn whare jôcs ar rai erill te? O'dd rhai'n whare jôcs te?

Ne' tynnu co's?

Dim fel 'nny, chi'n gwbod te.

English summary

Parson's Pickles Factory (circa 1951) & The Optical Factory, Kidwelly (1970 – 1980)

Interviewee: VSW008 Sally Cybluski

Date: 26.11.13

Interviewer: Susan Roberts on behalf of Women's Archive of Wales

Sally's full maiden name was Sarah Mary Griffiths. She was born on 26th October, 1921. She was born in Pencnwc, Rhydargaeau in Carmarthenshire. Her father was a tenant farmer there but in 1928 they had to move out of the farm because the owner wanted it back for a family member. Sally and her family moved to Pinged, Carmarthenshire. Sally was one of ten children – there were seven brothers and three sisters. She attended Pinged Primary School and left when she was fourteen to help at home on the farm. Her father's brother lived in Llanpumpsaint. He and his wife were seventy six and needed help so Sally went to stay with them for two years. She couldn't come home often when she was in Llanpumpsaint. She felt a bit homesick because she was so young. After they died she came back to the farm in Pinged.

She was eighteen by the time that she came back to Pinged and then the war broke out. She was called up and had to go and work on another farm – Frongelli Farm, Bronwydd Road, Carmarthen. She would have to get up at six o'clock in the morning to milk the cows. She would then go round Carmarthen with the farmer selling the milk. The milk jack that she used was extremely heavy. She started this round at eight o'clock and would return at twelve o'clock. After returning she would have to wash everything and by the time that had lunch it would be time to milk the cows again. After that she would be finished for the day.

00.09.01: There was one farm hand there who had come from the 'homes' but he didn't do much. She had been there for about two years when she fell down the steps in the yard and broke a bone in her back. She had to return to the family farm in Pinged. After about six weeks she received another call-up letter saying she had to go to Morryston Hospital to work as a cleaner. She wrote back to tell them what had happened.

00.12.00: Sally describes what her brothers did during the war.

She then got a job in a wool shop in Lamma Street, Carmarthen helping a woman who was in her seventies. It was during this time that she met her future husband. Wadic was Polish and had been imprisoned in a German labour camp for over three years before being freed and came to Britain because he couldn't return to Poland. He couldn't go back to fight as he wasn't deemed fit enough. Wadic was then stationed in Johnstown, Carmarthen guarding German POWs.

Sally and Wadic got married on 23rd February, 1946. She talks of the time she had her baby and of living in Scotland before returning to the family farm. Wadic got a job in the Sandy

Sheetmills in Llanelli and they moved to Burry Port. Sadly, their died. (Sally was not working at this time.)

When Sally lived in Church Road, Burry Port, she went to work in the cockle factory bottling mussels and cockles for about a year. (Circa 1951) It was terrible work. There was a very high turnover of staff there. There was a German woman supervising them called Gertrude Jones who brought round a copy of a letter from Parsons the boss criticising the employees. Everybody was shocked. There was no union there to defend them and the boss could do as he pleased. He wouldn't allow a union there. Sally told her, 'It's not a very nice letter is it... to call his employees the names.' She was called up to the office half an hour later to explain what she meant by her comments. Sally told Parsons she thought the way he treated employees was disgusting. He sacked her there and then. She was glad that he'd sacked her, and told her that he'd make sure that she didn't get any unemployment payments.

The next day, she went to the "Peggings Office" and saw a Mr Evans. She explained what had happened and told him about Mr Parsons' threats and showed him the letter. He reassured her that she would be able to claim "peggings".

00.32.27: Sally thinks the boss at Parsons was crazy. There were rumours about how he behaved at home, and the mistreatment of his wife. About a week after Sally was sacked six others girls finished. She feels they should have supported her when she was sacked. Apparently, they were fed up after getting the insulting letter too.

Sally went down to Edwards the Cleaners to ask for work and got a job straight away for four pounds and fifty pence a week. Jobs were plentiful at the time.

It was mainly women working at Parsons Pickles. The wages were poor and the conditions were bad. There was water coming in through the ceiling so that the girls had to move when it was raining, and there was water on the floor. They would be brought pans of mussels. Two or three would boil the mussels (and cockles) before they were brought in the pans. They would then be put on a tray and packed. The smell was terrible. She wore wellingtons to work because the floor was wet, and wore an overall. The company didn't provide them with anything. Some of the workers only lasted in Parsons a day or two.

When Sally went to Edwards the Cleaners she was in charge of the girls. The boss was a wonderful man and Sally spent ten happy years there. He was like a father to them. Sally remembers having a bad cold and going back to work after a week. She was still unwell so Mr Edwards took her home and told her not to come back until she'd recovered. The place closed down when he retired.

Sally went to work in the Optical in Kidwelly after finishing in Edwards and was there for nearly ten years. (This would have been circa 1970.) She finished there when she was aged fifty nine because she was having trouble with her knees and the work involved being on her feet all day. She received a redundancy payment of six hundred pounds.

Wadic, her husband worked at the Optical. (He was there for a total of eighteen years.)

She talks about Wadic's different jobs.

Workers seemed to come and go in the Optical as well. Sally went there for an interview with Mr Fellgate. Qualifications weren't necessary. The factory put on buses for the workers to travel to work. Mr Fellgate knew Wadic and Sally got a job straight away.

00.44.45: The Optical was a factory that made spectacle lenses. Sally's work was knocking the lenses out of the wax in which they'd been set.

Sally describes the process of making the lenses. Wadic worked with a girl, and they had a set of twenty moulds. These had different numbers on them. The girl put the lenses into the moulds. (The lenses were also numbered) They were then pressed in wax. After being "blocked" they were then put on a trolley and sent to be 'fined' in a machine. They would then be polished and after being polished, would be put in the freezer. There were fifty two blocks of lenses on every trolley, and they went into the freezer for about half an hour. After they'd been removed from the freezer Sally would knock the lenses out with a dagger. If she touched one of the lenses with this dagger it would be spoilt. She couldn't wear anything on her hands to do this job and they were cold to handle.

She had to do eleven trolleys a day. After knocking the lenses out of the wax she would put them on a tray. She had to ensure that the numbers were correct and put a ticket with them. There were eight girls working together and each one had a bench. Her hands would get very cold. If a lense got spoilt she would be given a row from Bryn Thomas. He would say, 'Watch that blincin' dagger.'

00.51.31: If she couldn't complete the eleven trolleys, they would be left for the next shift. There were two shifts – the day shift, and the afternoon shift. Mistakes were made occasionally – lenses were put in the wrong bowls, or the wrong trays. The trays went upstairs where they were checked. If there was a small mark on any of them it was thrown away. They knew who had done it and they would be given a row.

'Idris Daniels, oh my God, he'd wipe the floor with you... We'd all get it. He'd get us all together.'

Sally enjoyed working there. Sally estimates there were about six or seven hundred working at the factory at the time. There were men working there too – they did the 'fining' and polishing. Sally knew most of the people there. Daphne, a friend she made at the Optical, still calls on her. Sally couldn't talk as she worked because there was nobody else nearby. This would also have led to more mistakes. Care had to be taken with the moulds because they all had different numbers, and the lenses needed to be put in different trays. She started her shift at seven o'clock. She caught the work's bus to work, which she didn't have to pay for. She had a quarter of an hour break for breakfast, and a half hour break for lunch. She would finish at two. Sally worked shifts, so would be on days one week and afternoons the next. She wasn't too keen on changing shifts – she preferred to work days. Sally worked the same shift as her husband.

The factory was cold in the winter and she wore a jumper or cardigan. They had to buy their own overalls. She did the same job for ten years. She never got fed up there.

There was a union in the Optical, although Sally never complained to it about anything. She had to pay for membership of the union and had to pay for a private health scheme she called

'Manor House'. When she had problems with her knees she was able to take advantage of this and was treated in Manor House Hospital in London.

Most of the women who worked at the Optical were married. Those having children would finish work. Sally thinks that the problems she suffers with her hands (rheumatism) and shoulders are due to the work she did in the Optical. The moulds were very heavy. Also she has suffered problems with her legs and attributes this to being on her feet all day.

The female workers that Sally knew had children who had grown up. The pay was about forty or fifty pound (a week.) This was paid in cash. There were no perks for working there.

Sally names people who used to work at the factory. She doesn't remember any accidents happening. The majority of the supervisors were male. It was a noisy place to work because of the machines. Sally thinks her hearing problems may have been caused by this.

Sally's hands would be dirty after handling the wax. She had to use Swarfega on them to get them clean, which she had to buy herself. The factory sold it to the workers on site.

Sally tells a story about her friend, Sal Trehearne who worked on the same bench as her. Sal complained consistently that somebody had been dipping into her Swarfega and was very angry. When she came in in the morning she could tell that somebody had been in her box. Nobody believed her. One morning the Burry Port bus came in early, so Sally was there as the night shift were finishing. She sat down and was waiting to start work when somebody called Bruno who was on the night shift came in. He went to fetch Sal's box and took out her Swarfega and started using it to wash his hands. Sally asked him, 'What you think you're doing Bruno? Do you know that Sal Trehearne has got to pay for that.' Why don't you buy it yourself?' He gave her a mouthful so Sally reported him. She told Sal when she arrived what had happened. She then went into the office. He never took it again after that.

The men who worked the night shift looked after the factory rather than work on the manufacture of the lenses.

There was no music played at the factory. The workers couldn't go over and chat to another worker. If they did the under manager, Bryn Thomas would ask, 'What are you doing down here?' They had to stay at their bench.

Sally thinks the girls who worked there were lovely. New employees were shown what to do when they started.

Sally took redundancy because she was having trouble with her knees but only received six hundred pounds.

She worked a five day week. Occasionally she would work extra hours in the evening and on a Saturday but this was not compulsory.

If somebody missed the work bus they would have to try and catch a later bus or miss the shift.

Nobody ever answered Idris Daniels back when he was giving the workers a row for something. They wouldn't dare.

Sally brought sandwiches to work for her lunch. Many of the men ate food in the canteen.

There was a fortnight's paid holiday in July when the factory shut down. There was also paid time off at Easter.

Sally never usually went on any of the trips organized by the workers although she on one occasion she went to Weston-super-Mare with them.

01.29.23: Sally tells the story of the time her and Wadic were due to go on holiday to Poland. They had wanted to finish work a day before the official holiday in the summer in order to begin their journey. Keith Eynon told them that they weren't allowed to do this. Sally argued that Bruno and his wife were going to Italy before the holiday had started and that she and Wadic too had the right to go. They took the time off anyway but Wadic collapsed in the station in Llanelli after a drunk had been verbally abusing him. It transpired that Wadic had heart problems, and they never went back to Poland again. He had to give up his job as well.

When Sally was on the day shift she would leave the house at half past six. There were no extra curricular activities organized for the workers or perks.

Sally felt she couldn't continue working until she was sixty because she was suffering with knee problems and couldn't stand up for eight hours every day.